

Almanya'daki Alevîlik Din Dersi Programları (1.- 4. Sınıflar) Üzerine Bir İçerik Analizi

Cemal TOSUN*

H. Kader ZENGİN**

ABSTRACT

A Content Analysis on the Curriculums of Alawism Religious Course (Grade 1-4) in Germany. Religious Courses in Germany are carried out under the responsibility and control of religious communities. After Alawi Unions Federations of Germany had the right to teach Alawism Religious Course, in different states, curriculum studies have been made. The Courses have been put into practice and they will also be tested in the future. In this article, Curriculum of Alawism Religious Course now in effect has examined in a qualitative way. Curriculums have been evaluated through content analysis. It has been concluded as a result of content analysis that the content taught in Alawism Religious Course includes interpretations and practices that differ from the traditional Understanding of Islamic.

KEY WORDS: Germany, Alawism, Religion Cours, Curriculum, Content

A. Problem

Almanya Federal Cumhuriyeti'nde din dersleri anayasanın 7/3. maddesine göre yürütülmektedir. Bu maddeye göre din derslerini kamu okullarında normal bir ders statüsünde sunmak devlet/eyalet sorumluluğundadır. Dersin amaçlarını, muhtevasını, dolayısıyla programlarını, kitaplarını ve öğretmenlerini belirleme hakkı, devletin denetim ve gözetim hakkına halel gelmeyecek şekilde dinî cemaatlere aittir.¹ Bu hakkı elde etmek

* **Prof. Dr.**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı

** **Dr.**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı

1 7. madde üçüncü fıkrası: "(3) Din dersi, mezhepsiz okullar dışındaki kamu okullarında olağan derslerdendir. Din dersi, devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde, dinsel toplulukların temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilir. Hiçbir öğretmen, iradesine aykırı olarak din dersi vermeye zorlanamaz." Bremen ve Berlin Eyaletleri bu maddenin dışındadır.

için dinî cemaat statüsü kazanmış olmak gerekir.² Bu çerçevede Almanya'da kamu okullarında din dersi talebinde bulunan Müslümanlardan öncelikle "dinî cemaat" olmanın şartlarını yerine getirmeleri istenmektedir. Bazı Müslüman oluşumların dinî cemaat olma hakkını elde etme yönünde girişimleri bulunmaktadır. Mevcut oluşum ve girişimler içinde yer almak istemeyen ve halen denenmekte olan İslam din öğretimi modellerinden³ memnun olmadıklarını belirten Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF)⁴ da, Aleviliğin ayrı bir dinî cemaat olarak tanınması ve Alevilik din dersinin kamu okullarında ayrı bir din dersi olarak okutulması çabasıdır.⁵ AABF'nin bu çabaları sonuç vermeye başlamış bazı eyalet-

- 2 Federal Almanya'da kamu okullarında din dersinin verilmesi devletin görev ve sorumluluğundadır. Ancak bu ders Türkiye'deki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinden farklı olarak mezhep/doktrin merkezli bir derstir ve dolayısıyla seçimli ders statüsündedir. Bu dersi seçmek istemeyenler için eyaletlere göre farklılaşabilen alternatif dersler vardır. Mezhep/doktrin merkezli dersler bir nevi söz konusu mezhebin eğitimini vermeyi, o mezhebin insanı yetiştirmeyi amaçladığından dersin amaç, muhteva ve öğretiminin belirlenmesinde mezhebin mensuplarına, dinî cemaat söz hakkı düşmektedir. Devlet, vermek zorunda olduğu bu dersi ancak Anayasa ve kamu hukuku açısından denetleyebilmektedir. Türkiye'de ise ders bir bilgi-kültür dersi olduğundan mezhebi/doktriner bir boyut taşımamaktadır ve dolayısıyla dinî cemaatlerin dersin içeriğini belirleme ve yürütme hak ve yetkisi olmadığı gibi devletçe tanınmış ve onaylanmış bir tüzel kişilik olarak dinî cemaat de bulunmamaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi zorunlu bir derstir ve bütün Müslüman Türk vatandaşlarına hitap etme amacıyla mezhepler üstü bir yaklaşımla öğretilmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programlarının İslam'ın temel kaynaklarından hareketle oluşturulan mezhepler üstü muhtevası bazı Alevi vatandaşlar tarafından sorgulanmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuran Eylem Zengin adına babası Hasan Zengin; çocuğunun eğitim hakkının ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün özellikle de kızının kendi ailesinin dinî inanışlarına uygun eğitim alma özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia etmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin objektif olmadığı, diğer dinlerle ilgili ayrıntılı bilgiler içermediği ve derste Sünni yorumlu inanış ve geleneklerin övüldüğü belirtilmiştir. Mahkeme kararına ilişkin geniş bilgi için bkz. Hasan ve Eylem Zengin-Türkiye, 09. Ekim 2007, http://www.avrupakonseyi.org.tr/aihmk/aihmk07_165.htm, (erişim 08.07.2009).
- 3 Bu modeller eyaletlere göre değişmekle birlikte genel anlamda şunlar örnek verilebilir: Türkçe Türk Kültürü Dersi içinde İslam Bilgisi Dersi, Almanca Din Bilgisi Dersi, İslam Kültürü Dersi, İslam Dersi.
- 4 Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu'nun 09.10.2008 tarihinde yaptığı basın açıklamasında; alevi ailelerin kendi din ve kültürel değerlerini okulda din dersi vasıtasıyla çocuklarına kazandırılmasını istedikleri, ana dilde verilen Türkçe derslerinde öğretmenlerin Sünni İslam'ı çocuklara zorla öğrettikleri ve uygulattıkları bu nedenle Alevilik Din Dersi'ni talep ettikleri belirtilmektedir.
- 5 Almanya Federal Cumhuriyeti'ndeki yasal farklı uygulamaların Türkiye Cumhuriyeti'ne yansımaları olmakta ve bazı alevi vatandaşlarının kendi din dersini talepleri gündeme gelmektedir. Söz konusu istekler Alevilik üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirmiş, Aleviliğin mezhep mi tarikat mı olduğu; İslam'ın içinde mi dışında mı yer aldığı tartışmalarını başlatmıştır. İslam Mezhepleri Tarihi Usulü açısından Alevilik ve Bektaşiliğin durumunu inceleyen Kutlu, Aleviliğin ve Bektaşiliğin mezhep hüviyeti kazanmadığı görüşündedir. Ona göre, Bektaşiliğin klasik düşüncede bir tarikat olduğu yönünde herkes ittifak etmektedir. Gelenekli Alevili-

lerde Alevilik din dersi okutulmaya başlanmıştır.⁶ Hamburg'ta dinler arası din eğitimi çerçevesinde 1999 yılından beri Herkes İçin Din Ders'i'nde öğretilen bazı Alevilik konuları sayılmazsa, Alevilik Din Dersi ilk olarak Berlin'de 2002 yılında okutulmaya başlanmıştır. 2006 yılı başlarında Bav-yera, Baden-Württemberg, Kuzey-Ren Westfalya ve Hessen eyaletleri ortak bir kararla Aleviliğin (AABF'nin) kamu okullarında din dersi isteme ve verme açısından, bir diğer ifade ile din dersleri konusunda devlete muhatap olabilecek dinî cemaat olma bakımından yeterli şartları taşıdığı kararına varmışlardır. Bu karar üzerine; 2006-2007 öğretim yılında Baden Württemberg'te, 2008 yılından itibaren de Kuzey Ren Westfalya, Hesen, ve Bav-yera'da bazı okullarda Alevi Din Dersi uygulanmaya konulmuştur. 2009-2010 yılında dersin, Aşağı Saksonya Eyaletinde denenmesi planlanmıştır. Schleswigholstein'da ise AABF, Alevilik Din Dersi talebiyle ilgili mercilere dilekçe sunmuştur. Saarland ve Rheinland-Pfalz eyaletlerinde henüz bir girişim olmamıştır.⁷

Almanya geneline yayılan Alevilik Din Dersi talep ve uygulamaları, program ve ders materyallerinin geliştirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu program ve materyallerin incelenmesi, “ayrı bir dinî cemaat olarak Alevilik” hakkında; Ayırı bir dinî cemaat olarak Alevilik ne demektir? Organizasyon ve muhteva açısından hangi özellikleri taşımaktadır? Bu özellikleri ile Alevilik İslam'ın ve Türkiye Aleviliğinin neresinde durmaktadır?

ğın yapılanması göz önüne alındığında tarikat benzeri mistik/sufi bir yapılanma söz konusudur. Kutlu, Aleviliği “...varlığını İslam'a borçlu olan, gücünü ve heyecanını ondan alan dinî-kültürel ve mistik/ahlâkî bir hareket” olarak tanımlamaktadır. Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s.33, 67; Aleviliği İslam'ın içinde gören Savaşçı'ya göre; “Alevilik İslamiyet içinde oluşmuş, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dini batını olarak yorumlayan ve o güne kadar ve o günden sonra, insanlığın yarattığı güzel ve yararlı kurum, kavram ve düşünceleri benimsemekten çekinmemiş, sayısız İslamî yorumlardan birisidir; İslamî bir inanç kurumudur.” Özgür Savaşçı, “Alevi-Bektaşi İnancının Günümüzde Öğretilmesi (Konular Kataloğu ve Müfredat Önerisi)”, Haz: İsmail Engin, Havva Engin, *Alevilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.492; Aleviliğin İslamî bir yorum olduğunu savunan Havva Engin'in görüşü için bkz. Havva Engin, “Avrupa'da İnancın ve Hayatın Diya-loğu İçin: Alevi-İslam Dersi”, Haz: İsmail Engin, Havva Engin, *Alevilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 502; Aleviliğin bölgesel kültürlerden etkilenecek senkretik bir heterodoks inanç olduğunu kabul eden Yavuz, Aleviliği Ortodoks İslam'ın dışında bir yerel İslam yorumu olarak görmektedir. Ancak farklı şekillerde gelişen Alevi kimliğinden söz etmektedir: İslam içi veya dışı Türk Aleviliği, İslam içi veya dışı Kürt Aleviliği gibi. M. Hakan Yavuz, “Değişim Sürecinde Alevi Kimliği”, Haz: İsmail Engin, Erhard Franz, *Aleviler/Alewiten*, C:1, Deutsche Orient-Institut Hamburg, 2000, s. 77, 93.

6 Aralık 2004 tarihinde Prof. Stegeman ve Prof. Muckel Aleviliğin İslam kökenli fakat kendine özgü inanç olduğuna ve okullarda kendi başına okutulabileceğine ve AABF'nin Almanya'da Alevilerin inanç örgütü kabul edilebileceğine karar veren rapor hazırlamışlardır.

7 Alevitische Gemeinde Deutschland, e.V., Presseerklärung, 09.10.2008.

Aleviliği ayrı bir cemaat olarak gösterme ve yapılandırma çalışmalarında hangi amaç ve yönelimler söz konusudur? gibi soruların cevaplanmasına katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan, ders programlarının incelenmesi, Aleviliğin nasıl anlaşıldığını ve tanımlandığını ortaya koyacağı gibi, yetiştirilmek istenen insanların hangi dinî bilgi, duygu ve becerilere sahip olmalarının amaçlandığının belirlenmesinde de yardımcı olacaktır.

Makalenin problemini “Almanya’nın çeşitli eyaletlerinde uygulamaya konulan Alevilik Din Dersi Programlarında nasıl bir Alevilik anlayışı hâkimdir ve bu Alevilik hangi eğitsel yaklaşımlarla sunulmaktadır?” sorusu oluşturmaktadır. Bu ana probleme bağlı olarak şu alt problemler araştırılacaktır: 1) Programlarda benimsenen eğitimsel ve din bilimsel yaklaşımlar hangileridir? 2) Programlarda hangi hedefler yer almaktadır; dolayısıyla nasıl bir Alevi yetiştirilmek istenmektedir? 3) Benimsenen öğrenme-öğretme yaklaşım ve süreçleri nelerdir? 4) Üniteler ve konular bağlamında nasıl bir Alevilik muhtevası sunulmaktadır? Bu muhtevanın ortaya koyduğu Aleviliğin dinsel, cemaatsel statüsü nedir?

B. Metot

Araştırma nitel desenli bir çalışmadır. Veri toplamak üzere önce Almanya’da geliştirilen ve uygulamaya konulan şu Alevilik Din Dersi Programları edinilmiştir: 1) Kuzey Ren Westfalya ve Hessen eyaletlerinde uygulanmakta olan, 2009-2010 yılından itibaren de Aşağı Saksonya eyaletinde uygulanması planlanan “İlkokul 1.-4. sınıflar İçin Alevilik Din Dersi Öğretim Programı (Taslak) (12.03.2008)”⁸; 2) Berlin’de uygulanan “İlkokullarda Alevilik İnanç Öğretimi (02.12.2001)”⁹ ve bir önceki program “Alevilik Din Dersi İçin Taslak Plan, (Kasım 2001)”¹⁰; 3) Badenwürttemberg’de uygulanan “Alevilik Din Öğretimi İçin Öğretim Standardı, İlkokul 2.,4.Sınıflar (Tarihsiz)”¹¹; 4) Bavyera’da uygulanan “Bavyera İlkokulları İçin 1.-4. Sınıflar, Alevilik Din Dersi Öğretim Programı, (01.09.2008)”¹²

8 Lehrplan Alevitischer Religionsunterricht (Entwurf), in der Grundschule Klasse 1 bis 4, (12.03.2008).

9 Alevitische Glaubenslehre für die Grundschulen, (02.12.2001).

10 Lehrplanentwurf für den alevitischen Religionsunterricht, (Kasım 2001).

11 Bildungsstandards für Alevitische Religionslehre (Islamische Religionslehre Alevitischer Prägung) Grundschule Klassen 2,4. (Tarihsiz).

12 Lehrplan Alevitischer Religionsunterricht an bayerischen Grundschulen, Klasse 1 bis 4, (01.09.2008).

Programlar yapısal özellikleri, temel hedefleri, eğitsel ve din eğitimsel, din bilimsel yaklaşımları, öğrenme-öğretme yaklaşım ve süreçleri, ünite dağılımları ve konuları açılarından muhteva analizine tabi tutulmuştur. Ancak programların hepsi bu unsurlardan her birine sahip değildir. Bunun için her program sahip olduğu boyutlarda analiz edilmiştir. Örneğin analiz sırasında ünite başlıkları altında konu dağılımları bulunmayan Baden Württemberg ve Berlin (Aralık 2001) programları, konu dağılımları incelenirken dışarıda kalmıştır.

Kuzey Ren Westfalya, Hessen ve Bavyera'da uygulanan programların hemen tüm unsurlarda ortak/aynı oldukları tespit edilmiştir; aralarında yapısal, şekilsel bazı anlatım farkları dışında tam bir uyum bulunmaktadır.¹³ Bu tespit üzerine Bavyera Programının muhteva açısından Kuzey-Ren Westfalya ve Hessen Programlarını temsil edeceği kanaatine varılmış ve sadece Bavyera ve Berlin (Kasım 2001) programları muhteva analizine tabi tutulmuştur.

Analiz sürecinde önce her bir program baştan sona okunarak kodlanmıştır. Kodlama için, problem ve alt problemler dışında herhangi bir kategori önceden belirlenmemiş, aksine okuma esnasında yapılan kodlamalara göre ana ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan ana kategoriler şunlardır:

1. Programların Yapısal Özellikleri
2. Programların Temel Hedefleri
3. Programların Eğitsel ve Din Eğitimsel Yaklaşımları
4. Programların Din Bilimsel Yaklaşımları
5. Programların Öğrenme-Öğretme Yaklaşım ve Süreçleri
6. Ünite Dağılımları
7. Konuların İçeriği

Analiz sırasında bu kategoriler çerçevesinde kodlanan veriler bir araya getirilmiş ve yorumlanarak raporlaştırılmıştır. Raporlaştırma esnasında programlarda ortak olan veya farklılaşan hususları belirtmek üzere parantez içi kısaltma ile atıflarda bulunulmuştur.¹⁴ Tüm programlarda ortak olan özellikler/ifadeler için kısaltma ile atıfta bulunulmamıştır.

13 AABF'nin basın açıklamasına göre; Kuzey Ren Westfalya (NRW), Bavyera, Hessen ve Baden Württemberg Eyaletleri 2005 yılında ortaklaşa oluşturdukları eyaletler arası bir çalışma grubunda Kuzey Ren Westfalya Eyaletinin hazırlayacağı ders programını Alevilik dersleri için kabul edeceklerini açıklamışlar ve Soest'deki Eğitim Enstitüsü (Landesinstitut für Schule) nezdinde oluşan karma komisyonun hazırladığı (2005 Ağustos -Haziran 2007) program diğer eyaletlerce de kabul edilmiştir.

14 Programlar için kullanılan kısaltmalar şöyledir: Bavyera Programı (Bav), Aralık 2001 Berlin

C. Bulgular ve Yorumlar

Bulgular ve Yorumlar kısmında yukarıda belirlenen altı ana kategoride bütün programlar incelenmiştir; yedinci kategoride ise sadece Bavyera ve Berlin (Kasım 2001) programları analiz edilmiştir.

1. Alevilik Din Dersi Programlarının Yapısal Özellikleri

Yapısal özellikleri açısından incelendiğinde Bavyera, Hessen ve Kuzey Ren Westfalya Programlarında tespit edilen ortak unsurlar şunlardır: “Alevilik Din Dersinin görevi”, “öğrencilere kazandırılmak istenen hedef davranışlar”, “öğrenme öğretme sürecinin şekillendirilmesi”, “öğrenme içerikleri ve çevreleri”, “dil gelişimine katkı”, “Aleviliğin esasları”, “Aleviliğin kaynakları”, “üniteler ve konular”, “ölçme ve değerlendirme”. Baden Württemberg Programında yukarıda sayılanlardan farklı olarak Alevi inanç cemaatinin Almanya ve Baden Württemberg’teki durumuna ve yasal statüsüne, ders öğretmenlerine, yeterliklere¹⁵ ilişkin bilgiler verilmiştir. Baden Württemberg ve Berlin (Aralık 2001) programlarında diğerlerinden farklı olarak ünite konularının açılımları bulunmamaktadır.

Kuzey Ren Westfalya, Hessen, Bavyera, Baden Württemberg programlarının her biri 28’er üniteden oluşmaktadır. Ünitelerin birbirleriyle bağlantılı ve sırayla işlenmesi önerilmektedir. Bununla beraber, didaktik amaçlarla, ünitelerin sıra takibi olmaksızın serbest olarak işlenebileceği de belirtilmektedir. Ünitelerin ağırlığı şu üç alandan hareketle oluşturulmuştur:

a. Öğrencilerin günlük yaşam tecrübeleriyle ilişkilendirilen ve oradan Aleviliğin esaslarına yönlendirilen üniteler: İnsanlar Kategorisi (Yaşanan ve tecrübe edilen çevre).

b. Aleviliğin dinî içeriğiyle bağlantılı olan ve oradan öğrencinin yaşam gerçekliğine giden üniteler: Yol Kategorisi (Dinî Bilgi).

c. Gündelik yaşam ve Aleviliğin temel sorularıyla özdeş olan üniteler: Ev ve Düzen Kategorisi (Görev, ayın ve örf).

Bu üç alan üzerine kurulan ünitelerin içerikleri ise şu dört soruya cevap oluşturacak şekilde planlanmıştır:

Programı (12. 2001 B), Kasım 2001 Berlin Programı (11. 2001 B), Baden Württemberg (BW), Kuzey Ren Westfalya Programı (KRW), Hessen (H).

15 Yeterlik alanları; din, kültür, dil, yorum, yöntem, estetik, kişisel, ahlakî, iletişimsel ve sosyal alanlar olarak belirlenmiştir.

- a. İnsanın tabiat, teknik ve tarihle ilişkisine yönelik sorular
- b. İnsanın diğer insanlarla ilişkisine yönelik sorular
- c. İnsanın kendisiyle ilişkisine yönelik sorular
- d. İnsanın Tanrıyla ilişkisine yönelik sorular

Ünite içerikleri öğretime konu edilirken yukarıda cevabı aranan soruların yanında işlenecek muhtevanın somutlaştırılarak öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla şu “Öğrenme Çevreleriyle” ilişkilendirmeler önerilmektedir: Bedensel (algılamak, tasvir etmek), Duygusal (hissetmek, ifade etmek), Bilişsel (sormak, araştırmak), Manevî (anlamını tanımak, hedefler koymak) çevreler.

Öğrenme çevrelerinin giderek karmaşık ve soyut hale gelmesi sebebiyle içeriğin ve öğrenme çevrelerinin bazı “rehber düşünce/kılavuz ilkelere/fikirler”lerle (Leitidee) yönlendirilmesi faydalı görülmektedir. Sınıflara göre planlanmış kılavuz fikirler şunlardır: Birinci sınıfta; görmek ve hayret etmek, ikinci sınıfta; öğrenmek ve yeniden oluşturmak, üçüncü sınıfta; yardım etmek ve kuvvetlendirmek, dördüncü sınıfta; paylaşmak ve katılmak.

Programlarda yer alan konuların öğrencilerin Alevi öğreti, pratik ve geleneğini hayatlarında tanımalarına yönelik oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle de konular daha çok öğrenme uyarıcısı olarak düşünülmektedir.

Berlin (Aralık 2001) programı eyaletler arasında ilk geliştirilen programlardan olması nedeniyle diğerlerinden biraz daha farklı bir yapıya sahiptir. İlk dört sınıf için oluşturulan program 12 öğrenme alanına sahiptir¹⁶ ve 48 ünitesi mevcuttur. Her bir sınıfta bu 12 öğrenme alanıyla ilişkili üniteler işlenmektedir.¹⁷ Dersin hedefleri, teolojik prensipler, ders için gerekli şartlar, öğrenciye kazandırılmak istenen temel hedef davranışlar, öğrenme-öğretme sürecine ve dersi şekillendirmeye ilişkin bilgiler mevcuttur.¹⁸

16 Kasım 2001 programında bu öğrenme alanlarının ünite başlıkları olarak verildiği görülmektedir.

17 Kasım 2001 programında üniteler/konular sınıflara göre dağıtılmamıştır. Örneğin “Allah” ünitesi altında öğretilmesi hedeflenen muhteva belirtilmiş bunların hangilerinin hangi sınıfta öğretileceği belirtilmemiştir.

18 Kasım 2001 programında; Alevi Cemaati Federasyonuna ve hedeflerine, Alevi Din Dersinin gerekliliğine, Program komisyonunun oluşturulmasına, Alevilik Din Dersinin hedefleri ve yasal dayanaklarına yer verilmektedir. Ünite başlıkları ve programın kullanılışı, dersin kaynaklarına yönelik bilgiler ifade edilmektedir. Ayrıca her üniteyle ilgili işlenmesi gereken konular, kazandırılacak hedef davranışlar, konuyla ilgili kaynaklar, beklenen çatışma konuları, ilişkilendirilecek ön öğrenmeler, öğrencilerin kavraması gerekenler belirtilmektedir.

Programların eğitimsel, din eğitimsel ve din bilimsel yaklaşımları aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

2. Alevilik Din Dersi Programlarının Temel Hedefleri

Alevilik Din Dersi Programları incelendiğinde, programların uygulandığı eyaletlerin eğitim politikalarını ve yetiştirilmek istenen insan tipini ortaya koyan ve aynı zamanda programların felsefi-politik temellerini gösteren zengin bir amaç ve hedefler listesi tespit edilebilmektedir. Bunları dersin genel görev ve hedefleri ve öğrenciye yönelik hedefleri olarak tasnif etmek mümkündür.

1. Alevilik derslerinin genel görev ve hedefleri şunlardır:

a) *Bilgi Kazandırma*: İnanç içeriği hakkında bilgi vermek (BW), Aleviliği geçmiş ve günümüzdeki bütün görünüşleriyle tanıtmak (Bav, KRW, H).

b) *İnancı koruma*: Alevi olmayan kişilerle evliliklerde alevi eşlerin kendi inançlarını korumasına destek olmak (Bav, KRW, H)

c) *Kimlik Gelişimi*: Dinî, kültürel kökleri ve gelenekleri öğretmek; Çocukların kimlik ve şahsiyet gelişimine destek olmak; Din dersi vasıtasıyla öğrencilerin alevi inancını yaşamalarına, kendi cemaatlerinin değer tasavvurlarını temsil etmelerine yardımcı olmak; Öğrencilerin, alman toplumunun değer ve normlarıyla kendi inançlarının değer ve normlarını karşılaştırmalarına eşlik etmek (BW, Bav, KRW, H, 12. 2001 B, 11. 2001 B).

ç) *Yaşamı Düzenlemeye Destek*: Öğrencilere kendi yaşam düzenlerini oluşturmada yardım sunmak (Bav, KRW, H).

d) *Değer Kazandırma*: Anayasada mevcut olan insan haklarını öğretmek; Öğrencilere Alevi değer ve düşüncelerinin Anayasanın değerleriyle uygun olduğunu anlatmak; İnsanlığın evrensel ve temel değerlerini kazandırmak (BW, 12. 2001 B, 11. 2001 B).

e) *İlişki Becerisini Destekleme*: Öğrencilerin, din, mezhep ve etnik farklılıklardan bağımsız olarak eşit ve toleranslı ilişkiler kurmalarına ve onu korumalarına rehberlik etmek (BW, 12. 2001 B, 11. 2001 B).

f) *Eşitlik*: Alevi inanç sisteminde kadın ve erkeğin eşit hak ve davranışlara sahip olduğunu öğretmek; Öğrencilerin eşitliği sadece teorik olarak değil, somut olarak yaşamalarını ve içselleştirmelerini hedeflemek (BW, 12. 2001 B, 11. 2001 B).

g) *Dinlerarası Diyalog*: Öğrencilerin kendi inanç, gelenek ve kültürlerini arkadaşları karşısında temsil etme, farklı olmayı anlama ve kabul etme becerilerini geliştirmek (BW); Kültürlerarası bir toplumda Aleviler

ve diğer inanç sahipleriyle birlikte eşitlik, barış, ilgi ile yaşamayı desteklemek (Bav, KRW, H).

h) *Topluma Katkı*: Alevi inancının demokrasi, özgürlük ve çoğulcu- luğa katkısını sağlamak (Bav, KRW, H).

i) *Dil Gelişimi*: Öğrencilerin Alevi kavramlarına ve metaforlarına yö- nelik dil gelişimini desteklemek (Bav, KRW, H).

i) *Sorumluluk Kazandırma*: Öğrencileri Alevi kaynaklara motive ede- rek, kendi hayatlarına ve davranışlarına yönelik sorumluluk kazandırmak (Bav, KRW, H).

j) *Şahsiyet Gelişimi*: Öğrencilerin dengeli kimlik ve şahsiyet geliştir- melerini desteklemek; Din dersi vasıtasıyla öğrencilere, Alevi inancını eşit haklı inanç olarak kabul ve temsil etmelerine imkân vermek; Öğrencilere inanç ve hayat arasındaki ilişkiyi göstermek (12. 2001 B).

k) *Kendini ve Yabancıyı Anlama*: Öğrencileri, kendilerine aktarılan geleneği (yorumları) Almanya şartlarında eleştirel düşünmeye ve geliştirmeye teşvik etmek; kendisini tanımasına destek olmak¹⁹ (12. 2001 B, 11. 2001 B).

l) *Mezhebi Yönlendirme (Bekennnisorientierung)*: Öğrencilerin so- rularını, sorunlarını ve tecrübelerini açıklamalarına imkân tanımak ve yeni anlayış, inanç tecrübesi, teolojilere ve gerçek yola yönlendirmek; Alevi inanç unsurlarını, değerlerini ve davranış şekillerini öğrencilerin yaşamlarıyla ilişkilendirmelerini öğretmek (12. 2001 B).

Dersin görev ve hedefleri incelendiğinde programlarda; alevi inancını ve kimliğini oluşturma, şahsiyet gelişimini sağlama, öğrencilerin ana- yasal ve yasal düzene ve topluma uyum göstermelerine destek olma, Ale- vi inancının anayasanın değer ve düzenlemeleriyle çalışmadığını öğret- me ve diğer din ve inanç mensuplarına hoşgörülü davranmanın program- larda büyük oranda ortak olduğu söylenebilir. Ayrı bir dinî cemaat oluş- turma ve bu bilinçle davranan Aleviler yetiştirme hemen her unsurda açık veya örtük izlenebilmektedir.

Yukarıda belirtilenlerden ayrı olarak öğrencilere kazandırılmak iste- nen bilgi, beceri, düşünüş ve tutumlar da programların²⁰ yetiştirmek iste- diği insan tipi hakkında bilgi vermektedir.

19 "Kendini tanımak"; Alevi yaşam felsefesindeki "kendini tanıma"yla ilişkilidir. İnsanın kendi- ni tanıması, İnsanı kâmil olması ve Allah'a yaklaşması, her insanın hedefi olarak açıklan- maktadır.

20 Konuların içerik analizine Kasım 2001 Berlin Programı dâhil edilebildiğinden öğrenciye ka- zandırılacak hedef davranışlarda da o program esas alınmıştır. Aralık 2001 Berlin progra-

2. Alevilik derslerinin öğrenciye yönelik hedefleri bilişsel, becerisel ve tutum ve davranışsal²¹ olarak aşağıda sıralanmıştır.

Öğrenciye kazandırılmak istenen bilişsel hedef-davranışlar olarak şunlar tespit edilebilmiştir:

- a) Alevi Allah anlayışını bilme (Allah, Hak, Hüda) (Bav, KRW, H).
- b) Allah'ı hakkında bazı manevi düşünceleri öğrenme (11. 2001 B).
- c) "Bir olma" kavramının ne anlama geldiğini delillerle bilme (BW).
- ç) Alevi inancında "can" ın ne demek olduğunu bilme (BW).
- d) Alevi düşüncesindeki Hak-Muhammed-Ali ilişkisini bilme (Bav, KRW, H).
- e) Kutsal Muhammed ve ailesini (Ehlibeyt) tanıma (BW).
- f) Muhammed'i ve Ali'yi Tanrısal vahyin parçası olarak görme (11. 2001 B).
- g) "Aynayı tuttum yüzüme Ali göründü gözüme" deyişinin anlamını bilme (11. 2001 B) .
- h) Alevi inanç esaslarını ve Alevi değerlerini bilme ve üzerinde düşünme (Bav, KRW, H, BW).
- ı) Aleviliğin tarihi ve manevi esaslarını bilme (Bav, KRW, H).
- i) "Şeriat emirdir, tarikat denizdir, marifet dalğıçtır, hakikat incidir." sözündeki dinî görevlerin neler olduğunu bilme (11. 2001 B).
- j) "Şeriat mumdur, tarikat fitil, marifet yaz, hakikat ışıktır." sözündeki mecazların anlamını bilme (11. 2001 B).
- k) Alevi kültürü ve onların dinî ayinlerle özellikle ilahi, saz ve semahla bağlantısını öğrenme (Bav, KRW, H).
- l) Alevi etik ve ahlak düşüncülerinin temellerini (Bav, KRW, H) ve önemli Alevi etik değerlerini bilme (BW).
- m) Aleviliğin özellikle cem, semah gibi dinî formları ve Alevi davra-

mında konuların açılımı yer almadığından öğrenciye kazandırılacak sadece üç temel amaçtan söz edilmektedir: 1. Allah, insan ve dünyayı Alevi inanç anlayışı açısından görme ve aralarındaki ilişkiyi insanın Allah'ın yaratılmışı olarak anlamaya ve ona göre davranışları düzenlemeye çalışma. Allah'a olan sevgi vasıtasıyla insan olma (Kâmil insan) sürecine girme, 2. İnsanın yaşantısının bir topluluk içinde olduğunu anlama ve kendi var oluşunu Tanrının var oluşuyla algılama, 3. Bütünün bir parçası olarak düzen için sorumluluk almaya hazır olma. Bu temel amaçlardan hareketle öğrencide hangi bilgi, tecrübe ve davranışların oluşturulacağı öğretmenlerce belirlenmektedir.

21 Bav, KRW, H, BW programlarında hedefler Bilişsel (Kenntnisse), Becerisel (Fähigkeiten) ve Tutumsal ve Davranışsal (Vorstellungen und Haltungen) olarak tasnif edilmiştir. Kasım 2001 Berlin programında ise hedefler tasnife tabi tutulmamıştır. Makalede Bav, KRW, H, BW programlarındaki tasnif esas alınmış, Kasım 2001 B programındaki hedefler kullanılan fillere bakılarak bu tasnifin içine yerleştirilmiştir.

nışlarının ifade şekillerini (Bav, KRW, H) ve cem ibadetinin unsurları olan rızalık, semah, lokma, 12 hizmeti öğrenme (BW).

n) Cem kurbanını bilme (11. 2001 B).

o) Semahın ibadet olduğunu, bu dünyayı bir an terk ve birlikte yaşamayı teşvik ettiğini bilme (11. 2001 B).

ö) Alevi ayinlerini, bayram ve örfünü (Aşure, Musahiplik, Hızır, Hıdırellez vb.) tanıma (BW).

p) Yalnız olmadığını ve bir cemaate ait olduğunu bilme (11. 2001 B).

r) Cemaatte bireylere düşen görev ve sorumlulukları bilme (11. 2001 B).

s) Peygamber Muhammed'in, Hz. Ali'nin ve 12 imamın aktarılan etkileyici hikâyelerini, (Bav, KRW, H); Kutsal Ali ve Hacı Bektaş'ın hayatından hikâyeleri bilme (BW).

ş) Kutsal Hacı Bektaş Veli ve diğer kutsalların (7 büyük ozan) önemini ve etkisini öğrenme (Bav, KRW, H).

t) Şeriat, Tarikat, Marifet'te hangi formda görev ve görevlilerin olabileceğini öğrenme (11. 2001 B).

u) İnanırları hangi meslek ve görevlerin beklediğini öğrenme (11. 2001 B).

ü) En önemli görevinin cemaatin en yaşlısından dinî görevlerini öğrenme ve uygulama olduğunu öğrenme (11. 2001 B).

v) Kutsal metinleri açıklama (11. 2001 B).

y) Büyük dinlerdeki diğer peygamberleri (Bav; KRW; H); önemli peygamberleri ve onların kitaplarını tanıma (BW).

z) Alevi olmayan sınıf arkadaşlarının inanç yönelimlerini ve temellerini tanıma (Bav, KRW, H).

a) Dinî yaşamı ve diğer din mensubu insanları tanıma (BW).

Programlarda Alevi öğrenciye kazandırılmak istenen *becerisel* hedef-davranışlar olarak şunlar tespit edilmektedir:

a) Allah'ı hissetme ve O'na teşekkür etme (11. 2001 B).

b) Aleviler için Alevilik yolunu içerik ve temsilde geçerli inanç ve yaşam şeklinin ifadesi olarak kabul etme (Bav, KRW, H).

c) Kendi inanç, gelenek ve kültürünü diğer inanç mensubu arkadaşları karşısında temsil etme ve farklı olmayı da saygıyla karşılama ve farklı olmayı anlamaya çalışma (Bav, KRW, H).

ç) Kültürlerarası bir toplumda diğer din mensupları ve dünya görüşü sahibi kişilerle nitelikli konuşmalar gerçekleştirme (Bav, KRW, H).

d) Kendi din, inanç, his, yaşam tecrübesi ve soruları üzerinde düşünme, bunu dile getirme ve diğer insanlarla karşılaştırma (Bav, KRW, H, BW).

- e) İnteraktif olarak bilgi elde edip başkasına da verebilme (BW).
- f) Anahtar kavramları Almanca olarak da anlayabilme (BW).
- g) Mecaz karakterli Alevi geleneklerin ilk çıkışlarını anlayabilme (BW).
- h) Alevi geleneklerini araştırma ve mümkünse kendi yaşam gerçekliğine dâhil etme (Bav, KRW, H).
- i) Kerbela trajedisini hatırda canlı tutma ve Alevi inancı için önemini ortaya koyma (11. 2001 B).
- j) Sevinç ve üzüntüyü paylaşma (11. 2001 B).
- k) Yabancıların ve kendinin davranışlarını Aleviliğin temel etik prensipleri (eşitlik, adalet, barış, yaratılmışı koruma) açısından değerlendirebilme (BW).
- l) Kendi dinî tecrübelerini ve diğer insanların tecrübelerini, aktarılan Alevi gelenekleriyle bağlantısını kurabilme (BW).
- m) Gelişen sanat ve müzikteki dinle şekillenmiş eserleri ve semahın kaynaklarını anlayabilme ve anlatabilme (BW).
- n) Alevi geleneğindeki ifadeleri kendi yaşam gerçekliğindeki tecrübeleri yardımıyla yorumlama ve anlama (BW).
- o) Kuralları tanıma, anlamlılığını denetleme ve mümkünse kuralları Alevi anlayışındaki rızalık anlamında değiştirme (Bav, KRW, H).
- p) Çatışmalar üzerinde Alevilikteki “rıızalık” anlayışıyla çalışma (Bav, KRW, H).
- ö) Şahsiyetinin kuvvetli ve zayıf yönlerinin farkında olarak onlarla baş etmeyi öğrenme (11. 2001 B).
- ş) Eşyanın ve hayatın anlamına ve insanların varoluşunda niçin birçok insanın çeşitli düşünceleri olduğunu sorgulama (Bav, KRW, H).
- ç) Gerçekliği çok boyutlu kavrayıp anlamlandırabilme (BW).
- Öğrenciye kazandırılmak istenen *tutumsal ve davranışsal amaçlar* aşağıda sıralanmıştır:
- a) Aleviliğin tarihsel ve bölgesel olarak çok çeşitli ifade şekillerinde yaşandığını kabul etmeye hazır olma (Bav, KRW, H).
- b) Diğer inançtaki insanlara saygı göstermeye hazır olma (Bav, KRW, H).
- c) Diğer dinî düşünce, ifade biçimi, his ve yaşam şekillerine sahip insanlara karşı anlayış geliştirmeye ve o insanlarla açıklıkla ve saygıyla karşılaşmayı öğrenmeye hazır olma (BW).
- ç) İnancında kararlı olma ve baskılara direniş gösterme (11. 2001 B).
- d) Olumlu bir özeleştirme yapma ve kendini başkalarının gözünden eleştirme (Bav, KRW, H).

e) Adil davranmayı üstlenmek üzere sorumluluk almaya hazır olma (Bav, KRW, H).

f) Adaletsizlik karşısında medeni cesaret gösterme (Bav, KRW, H).

g) Birisine adaletsiz davranmanın iyi insanın özelliği olmadığını tecrübe etme (11. 2001 B).

h) Kendi düşünce ve davranışını gözden geçirme ve belki de değiştirme (Bav, KRW, H).

ı) Aleyhindeki eleştirilere açık olma (11.2001 B)

i) Bilgiyi ve öğretimi değerlendirebilme (11. 2001 B).

j) Hesap verebilme ve özür dileyebilme (11. 2001 B).

k) Başkalarıyla paylaşabilme (11. 2001 B).

l) Aile, okul ve diğer yaşam gerçeklikleri için Alevilik esaslarını gözden geçirmeye, onların uygulanma durumlarını görmeye hazır olma (Bav, KRW, H).

m) Ceme aktif katılma ve sorumluluk alma (11. 2001 B).

n) Bayram kutlamasına katılma (11. 2001 B).

o) Temel Alevi açıklamalarını somut olarak cemaatiyle ilişkilendirmeye ve sorumluluk almaya hazır olma (BW)

ö) Çeşitli cemaatlerde (Alevi ve seküler cemaatlerde) sorumluluk bilinciyle etik davranmayı geliştirmeye hazır olma (Bav, KRW, H).

p) Çeşitli Tanrı tasavvurlarını açıklayabilme ve farklı görüşleri hoşgörü ve saygıyla karşılamaya hazır olma (BW).

r) Yaratılmışlarla, duyarlı ve sorumlulukla davranmayı geliştirmeye ve korumaya hazır olma (Bav, KRW, H).

s) Yaratılmışlara saygı göstermeye ve korumaya hazır olma (BW).

ş) Her inanıra toleranslı davranma (11. 2001 B).

t) Bütün insanlara ve etniklere eşit davranma (11. 2001 B).

u) Tabiata saygılı ve iyi davranma (11. 2001 B).

ü) Hayatla ilişkili nereden, nereye, niçin gibi varoluş sorularına duyarlılık geliştirmeye ve hislerini ifade etmeye hazır olma (BW).

Öğrencilere kazandırılmak istenen hedef davranışlar incelendiğinde; Bavyera, Hessen, Kuzey Ren Westfalya ve Baden Württemberg programlarının hedef davranışlarında ortaklıklar olmasına karşın Berlin programında farklılıklar mevcuttur. Bilişsel boyutta daha çok Alevilik inancı ve ibadetlerine ilişkin kazanımlar oluşturulması hedeflenmektedir. Becerisel boyutta elde edilen bilişsel kazanımların gündelik hayatta yansıtılmasına yönelik beceriler kazandırılmaya çalışılmıştır. Tutum ve davranış boyutunda ise öğrencilerin Aleviliği temsili ve ona göre davranması istenmek-

tedir. Bu anlamda öğrencilerin sahip olduğu inancı yaşamaya çalışması, ifade etmesi ve ibadetlere katılması amaçlanmıştır.

3. Alevilik Din Dersi Programlarının Temel Yaklaşımları

Alevilik Din Dersi Programlarının eğitimsel, din eğitimsel ve din bilimsel yaklaşımları aşağıda incelenmiştir.

3.1. Programların Eğitimsel ve Din Eğitimsel Yaklaşımları

Programların hiçbirisinde benimsenen eğitimsel yaklaşımlar doğru- dan belirtilmemektedir. Yapılan analiz sonucu birden fazla eğitsel yaklaşımın birlikte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin içeriğin belirtilmesi ve hedef davranışların; bilgi, beceri, tutum ve davranış boyutunda kazandırılmak istenmesi²² programların davranışçı yaklaşımı benimsediklerini düşündürmektedir. Öğrencilerin ön bilgi ve tecrübelerinden hareketle onların katılımlarına ve gelişim düzeylerine uygun, iletişime açık ve kavram öğretimine dayalı, öğretmen rehberliğinde öğretimin gerçekleştirilmek istenmesi de öğrenci merkezli ve yapılandırmacı yaklaşımların esas alındığını ifade etmektedir. Öğrencilerin kendi inançlarını sorgulama, anlama ve öğrenmeleri hedeflenirken, bugün nasıl yaşayabilecekleri üzerinde somut adımlar atılmaya çalışılmaktadır.

İlişkisel öğrenme esas alınmaktadır. Bireysel öğrenmelere önem verildiği kadar birlikte öğrenme de teşvik edilmektedir. Dil gelişimi desteklenmektedir. Özellikle Aleviliğin inanç ve kültürüne ilişkin kelime, kavram ve isimler öğretilmektedir. Berlin programı hariç diğer programlarda her konuyla ilgili öğrencilerin öğrenmesi gereken kavramlar belirtilmektedir. Öğrencilerin bu kavramları derste öğrenerek açıklamaları ve kullanmaları öngörülmektedir. Bu nedenle de filolojik ve kelimenin tarihine yönelik faaliyetler tavsiye edilmektedir. Öğrencilerin cinsiyet farklılıklarının dikkate alındığı gibi öğrenme farklılıklarının ve yatkınlıklarının da eğitsel açıdan rol oynadığı belirtilerek önemsenmektedir.

Derslerin sınıf ortamının yanı sıra; cem evleri, alevi kültür merkezleri veya diğer din ve inanç mensuplarına ait ibadethanelerde de gerçekleştirilmesi teşvik edilmektedir. Diğer din mensupları ve mezhebi görüşe sahip insanlarla ilişki kurmanın eğitsel fonksiyonu vurgulanmaktadır. Ders-

22 Berlin programı diğerlerinden biraz farklıdır. Özellikle Kasım 2001 programında hedef davranışlar bilgi, beceri, tutum ve davranış şeklinde ayrılmamıştır. Aralık programında da sadece temel hedefler belirtilmiştir.

ler diğer din dersleriyle paralel işlendiğinde çok yönlü işbirliğinin geliştirilmesi ve Alevi öğrencilerin diğerleriyle kendileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları kavramaları istenmektedir.

Din eğitimsel yaklaşımlar açısından incelendiğinde ise Alevilik Din Dersi Programlarının doktrin merkezli olduğu anlaşılmaktadır. Anayasanın 7/3. maddesine göre ders programlarının, dersin üstlenicisi olan dinî cemaatin “credo”su ile uyum içinde olmasını beraberinde getirmiştir. Programlarda öğrencilerin yaşam gerçekliği ile Alevi cemaatinin inanç geleneklerinin bir araya getirilmesi amaçlanmaktadır. Dersin, önemli bir paydaşı Alevi cemaatidir. Alevilik inancına dayalı davranışların geliştirilmek istenmesi, Alevi kimliği, kişiliği ve cemaati oluşturmaya yönelik amaç ve muhtevaların bulunması, programların daha çok dinî öğrenme yaklaşımı üzerine kurulduklarını göstermektedir. Bunun yanında Alevilik Din Dersi öğretim programlarında ve belli konularda diğer mezhep ve dinler hakkında bilgi verilmektedir. Bu da dersin mezhepler ve dinler arası açılım boyutun da olduğunu göstermektedir. Ama bu dersin temel niteliği olma bakımından ikincil bir nitelik olarak gözükmektedir.

3.2. Programların Din Bilimsel Yaklaşımları

Alevilik Din Dersi Programlarının din bilimsel yaklaşımları teolojiktir. Alevi inancını benimseyen ve o teolojiye uygun davranan bireyler yetiştirilmek istenmektedir. Doktrin merkezli bir ders olması nedeniyle, öğrencilerde özellikle Alevilik kimliği oluşturulmaya çalışılmaktadır. Diğer dinlerin öğretimi açısından incelendiğinde, programların hedef ve konuları arasında hiçbir dinin ayrıca öğretime konu edilmediği tespit edilmektedir. Bazı konularda, genellikle de ibadetler ve dinî kutlamalarla ilgili olanlarda, diğer dinlerle özellikle de İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilikle karşılaştırmalar yer almaktadır. Diğer dinleri öğretime konu edip etmeme açısından değerlendirildiğinde bu yaklaşım diğer dinlerle ilişkiler açısından “dışlayıcı” tutumu düşündürmektedir. Karşılaştırma yapılan konularda olgusal ve betimsel davranılması ise öğretime konu edilen hususlarda belirgin bir dışlayıcılığın gözlenmediği sonucunu doğurmaktadır. Birlikte yaşamayı öğretmeye yönelik hedef ve konular da ayrıca dikkat çekmektedir.

Dersin dayandığı temel kaynaklar Alevi geleneğine ait eserlerdir. Özellikle Alevilikle ilgili inanç, değer, ritüel ve geleneklerin öğrencilere kazandırılmasında Alevilerin İlmîhal’i kabul edilen Buyruk, din dersinin önemli bir kaynağıdır. Hatâyi, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet’in deyiş ve nefeslerinin yanı sıra Nehcül Belâga, Velâyetname, Makâlat, Yedi Ulu Ozan’ın

şairleri temel eserlerdir. Hallacı Mansur, Yunus Emre, Balım Sultan, Hilmi Baba, Âşık Veysel'in eserleri, Erkânnameler, deyiş ve nefesler Alevilik inancı hakkında temel teşkil eden yapıtlardır.

Teolojik olarak öğrencilerin, cem ayininde geçen sembolleri ve uygulamaları derste öğrenmeleri öngörülmektedir. Alevi inancının Almanya'da sadece geçmişten devralınanlarla geleceğe devam etmesi değil, bilimsel analizlerle, akılcı görüşlerle yaşam şekli olarak devam ettirilmesi amaçlanmaktadır. Buradan geleneğe bağlılığın değil, Aleviliğin yeniden inşasının beklendiği anlaşılmaktadır.

Alevilik din dersinde, dünyanın anlamı ve insanın varoluşu ile ilgili soruların sorulması ve verilen cevapların "çoklukta birlik-vahdet-i vücud" anlayışı ile karşılaştırılması, Tanrı-insan ilişkisi üzerinde durulması istenmektedir. Öğrencilere kendi var oluşlarının anlamı, "benden içerideki ben" ve "ölmeden önce ölmek" gibi Alevi inanç öğretileri açıklanmaktadır. Diğer bir teolojik boyut da "can" ve "ten" ayırımıdır. İnsan öldüğünde ruhun ölümsüz olduğu ve bir başka bedende varlığını devam ettirdiği anlayışı verilmek istenmektedir.²³ Alevi yolu denilen "İnsan-ı Kamil" olma bir eğitim süreci kabul edilmektedir. Bu süreç 4 alanda bilgiyi (dört kapı) ve 40 Alevi geleneğini (kırk makam) yansıtan davranış kalıplarını kapsamaktadır. Dört kapının her biri 10 etik eğitim ve öğretim hedefine sahiptir.

Hz. Muhammed'in Tanrısal vahiy aldığı kabul edilmekle birlikte bugün kabul edilenin otantik, orijinal vahiy olmadığına; Tanrısal vahyin insanlar için yol gösteren tarihi adımlar içerdiğine inanılmaktadır. Aleviliğe göre her din ve inancın hedefi "iyi insanı" oluşturmaktır. Farklı dinlerin yolları farklı olabilmektedir. Önemli olan tek genel hedeftir. Bu nedenle Aleviler, diğer dinlerin peygamberlerini de kabul etmektedir.

Hak-Muhammed-Ali inancı, Ali ve Muhammed'in karşılaştırılması, Muhammed'in ailesinin (Ehli Beyt) tanınması, Alevilik inancında merkezi konumdadır.

Aleviler, Kur'an'da belli ayetleri kabul etmektedirler; bunlar da Ali'nin Hz. Muhammed'den öğrendiği ve Alevilere aktardıklarıdır. Sözü edilen ayetler, Buyruk'ta yer almış büyük oranda açıklanmıştır. Alevilere göre kutsal metinlerin zahiri ve bâtni anlamları vardır. Bâtni anlamı kavramak her insanın yaşam görevidir. Alevi din dersi, öğrencileri hayat boyu bâtni anlamı araştırmaya ve düşünmeye teşvik etmektedir.

23 Bkz. 12. 2001 B; Reenkarnasyon'a benzeyen bu teolojik esas "Beden ve Ruh/Sonsuz Ruhun Dolaşımı" başlığı altında anlatılmakta ve Berlin (Aralık 2001) Programı'nda 4. sınıfta Ruh ve Beden ünitesinde işlenmektedir.

4. Alevilik Din Dersi Programlarının Öğrenme - Öğretme Süreci

Öğrenme ve öğretme sürecinde öğretime konu edilecek muhtevanın öğretilmesi; ulaşılabilecek hedefler, sosyal çevre, öğrencilerin; cinsiyetleri, kültürlerarası çevreleri ve dindarlıklarıyla ilişkilidir. Öğrenme - öğretme sürecinde öğrencilerin gündelik hayatta yaşadığı tecrübeler, Alevi deyiş ve ilahilere, ruhani büyüklerin etkileyici hikâyelerinden faydalanmaya; öğrencilerle sembol ve metaforlar üzerinde çalışmaya; Alevi bayramlarının kökenini tanımaya ve bayramları yaşamaya dikkat çekilmektedir. Öğrencilerin yaşadıkları ile teolojik prensipler bir araya getirilmeye çalışılmaktadır. Alevilik inancıyla ilgili kavramların uygun ve çocuca göre açıklanması hem teolojik hem de pedagojik açıdan basitleştirilmesi önemli görülmektedir.

Okul dışı öğrenme ortamlarının dersle ilişkilendirilmesi, özellikle okul çevresindeki cem evlerini ziyaret vurgulanmaktadır. Diğer din ve mezheplerle paralel konular işlendiğinde birlikte diyalogsal öğrenmenin gerçekleştirilmesi mümkündür. Özellikle dinî kutlamaların birlikte yapılması karşılıklı öğrenmeyi de teşvik etmektedir. Diğer din mensubu insanların saygıyla karşılanmasını sağlayan, kimlik geliştirici bir diyalog öne çıkartılmaktadır. Derste, etnik farklılıkların öğrencilerin tecrübesi olarak öğrenme ortamına yansıtılmasıyla kültürlerarası öğrenme amaçlanmaktadır.

Programlar, bilişsel, duyuşsal, araçsal öğrenmeyi içeren sosyal öğrenmeye göre düzenlenmiştir. Bireysel olduğu kadar, birlikte öğrenme de teşvik edilmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin Alevilikle ilgili kavramları (Allah, cem, semah vb.) aslı ifadelerinde öğrenmelerine destek olunmaktadır. Öğrencilerin, öğrenme sürecinde aktif öğrenmeyi şekillendiren; öğretmenin de öğrenmeyi kılavuzlayan olduğu anlaşılmaktadır.

5. Alevilik Din Dersi Programlarının Ünite Dağılımları

Bu başlık altında Bavyera, Berlin (Aralık 2001)²⁴, Baden Württemberg, Hessen, Kuzey Ren Westfalya'da uygulanan programların ünite dağılımları incelenmiştir.²⁵

24 Kasım 2001 Berlin programı da aynı öğrenme alanlarından oluşmaktadır. Ancak Aralık 2001 programında ünitelerin dağılımı daha net ayrıştığından incelemeye bu program alınmıştır.

25 Ünite dağılımlarının sınıflara göre farklılaşmasını incelemek için bkz. Ek-1.

5.1. İnanç Alanıyla İlgili Üniteler

Programlarda inanç alanıyla ilişkili sayılabilecek üç ana kategori tespit edilebilmektedir. Bunlar “Allah”, “Ehlibeyt-12 İmam” ve “Hak-Muhammed-Ali”dir.

Allah kategorisinde yer alan üniteler; Allah’ın dünyayı ve hayatı, her şeyi yarattığı, bizi sevdiği, O’ndan başka Tanrı’nın olmadığı, O’na güvenmek gerektiği ve insan-Allah ilişkisi bağlamındaki ünitelerdir.

Ehlibeyt-12 İmam kategorisinde ise; Ehlibeyt’in kimler olduğu, kurban ve ehli beytin örnek olması, ümit için esas olan matem, matemın geçmişte ve bugün yaşanması, Hüseyin’in adil direnişi, 12 imam ve Aleviliğin başlaması gibi üniteler yer almaktadır.

Hak-Muhammed-Ali kategorisinde ise; Allah’ın bilgiyi Muhammed’e, Ali’ye ve Alevilere ulaştırması, Hak-Muhammed-Ali’nin yolunun ortak bir yol olması, Muhammed ve Ali’nin Allah’ın kutsalları (nuru) olması, Muhammed’le Ali’nin karşılaştırılması işlenecek ünite konuları olarak sayılmaktadır.

Programlarda; Allah’ın yaratması, ehli beyt ve 12 imam, Hak-Muhammed-Ali üniteleri ortaktır. Allah’ın sıfatlarına ve Allah’a güvenmeye ilişkin üniteler Berlin programında yer almaktadır.

5.2. İbadet Alanıyla İlgili Üniteler

İbadet ana kategorisi altında “cem”, “oruç” ve “kurban” alt kategorileri tespit edilmiştir.

Cem kategorisinde özellikle cem evinin tanımlanmasına ve tanıtılmasına yönelik üniteler yer almaktadır. “Cem evi; hepimiz için bir evdir”, “anlamlı bir evdir”, “cem evini ziyaret ediyoruz, orada ibadet ediyoruz” gibi ünitelerle öğretime konu edilmektedir. “Cem yolu” da öğrencilere tanıtılmakta ve “cem”in nasıl yapıldığına ilişkin ünite yer almaktadır. Cem türlerinden, “kırklar cemi” dikkat çekmektedir. Cem’de yerine getirilen görevlere yönelik; barışmak, 12 hizmet, lokma, birlikte yemek ve içmek gibi üniteler işlenmektedir. Ayrıca cemle ilişkili olarak semah üzerinde önemle durulmaktadır. Semah figürleri, semahın bir ibadet olması, semahın dans mı yoksa ritüel ibadet olarak mı kabul edileceğinin sorgulanması, semahla ruhun temizlenmesi, semahı yöneten dede, gibi konular semahı işleyen ünitelerdir.

Oruç ibadetiyle ilişkili ünitelerde Muharrem orucu temel konudur. Oruç tutmak ve anmak, kendimize hükmetmek için oruç tutmak, Muharrem ayının, oruç ve bilinç günleri olması gibi alt üniteler yer almaktadır.

Kurban alt kategorisinde ise kurbanın boyun eğmenin bir işareti ayrıca cemaate (tarikata) giriş için yerine getirilen bir ibadet olmasından söz edilmektedir.

Programlarda; cem evi, cem yolu, semah, 12 hizmet, lokma ve adak yemeği (birlikte yemek ve içmek) üniteleri hepsinde ortak ünitelerdir. Oruç kategorisinde ise; Muharrem orucu ünitesi hepsinde ortaktır. Kurban üniteleri sadece Berlin programında yer almaktadır; diğerlerinde ünite başlığı değildir.

5.3. Mistik-Ahlak²⁶ Alanıyla İlgili Üniteler

Mistik-Ahlak kategorisi altında hem tasavvufi boyuta hem de ahlaki unsurlara ilişkin üniteler yer almaktadır. Bu başlık altında “Aleviliği kabul”, “Tasavvufi Süreç”, “Ahlak” kategorileri tespit edilebilmektedir. Yol bulmak, yola yakınlaştırılmak, Ali’nin yolu, gibi Aleviliği benimseme ve yola girişle ilgili üniteler “Aleviliği Kabul” kategorisinde dikkat çekmektedir. “Tasavvufi Süreç” kategorisinde “bir olma”, Hızır’ın yardım etmesi, can ve beden ayırımı, kendine hükmetme gibi mistik amaç ve içerikli ünitelerin işlendiği görülmektedir. Tasavvufi büyüklerden ve Alevi inancında önemli bir yere sahip olan Hacı Bektaş Veli’yi tanıtmaya yönelik üniteler ise; Hacı Bektaş’ın tabiatla ilişkisi, onun hayvanlarla konuşması, insanlara sevgiyi öğretmesi, öğretmen olması ve geldiği şehrin öğretilmesi planlanan konulardır. Ahlakla ilişkili sayılabilecek üniteler; saygı, kavga ve uzlaştırma, sevgi, sabır, adil olma, teşekkür ve takdir etme, ailede ve okulda rızalık almadır.

Programlarda; yol bulmak, Hızır bana yardım et, ruh ve beden (ben ve vücudum), Hacı Bektaş ve Tabiat üniteleri ve saygı, kavga ve uzlaştırma Berlin hariç bütün programlarda bulunmaktadır. Berlin programında ise; Hacı Bektaş Veli’nin özelliklerine ilişkin ve adil olma, teşekkür ve takdir etme, rızalık isteme üniteleri işlenmektedir.

5.4. Toplum-Cemaat Alanıyla İlgili Üniteler

Toplum ve cemaat kategorisi altında yer alan üniteler sosyal boyutu içermekle birlikte aynı zamanda ahlaki değerlerle de ilişkili gözükmektedir. Ancak toplum-cemaat ana kategorisi altında zikredilmesi daha uygundur.

26 Mistik-Ahlak Alanı kategorisi programların içerik analizi sırasında bir üst kategori olarak oluşturulmuştur. Programlarda tasavvufi boyuta giren konularla ahlaki boyuttaki konular sık sık birlikte ele alındığından tekrarı önlemek amacıyla böyle bir kategorileştirme uygun görülmüştür.

Analiz edilen üniteleri genel olarak üç kategoride belirlemek mümkündür: “Ben ve Ailem”, “Ben ve Diğerleri”, “Toplumsal Kurallar-Tolerans, Diyalog”.

“Ben ve Ailem” kategorisinde; öğrencilerin birbirlerini tanımalarına ve kendi ailelerinin farkında olmalarına yönelik üniteler öğretilmektedir. “Ben ve diğerleri” kategorisinde; komşuluk, akrabalar üniteleri öğrencinin çevresindeki yakınları tanımaya yöneliktir. “Toplumsal Kurallar-Tolerans, Diyalog” kategorisinde; kurallara riayet etmenin önemi, oyun ve öğrenme, kural olmadan oyun olmayacağı öğretilmektedir. Bir başka toplumsal konu yardım etmek ve yardım edilmektir. Toleranssızlık ve hastalık yerine tolerans, saygı, diyalog işlenen ünitelerdir.

Programlarda; ben ve ailem, ben ve diğer insanlar, komşuluk üniteleri bütün programlarda ortaktır. Oynamak ve öğrenmek, kural olmadan oyun olmaz, yardım etmek ve edilmek üniteleri Berlin hariç diğer programlarda öğretilmektedir. Berlin programında ise; yol arkadaşlığı, sevmek, yardım etmek, tolerans, diyalog gibi üniteler bulunmaktadır.

5.5. Dinî Gün ve Geceler Alanıyla İlgili Üniteler

Dinî gün ve geceler kategorisinde; “Ali-Nevruz”, “Hacı Bektaş Veli”, “Kerbela-Aşure-Kurban Bayramı” ve “Hıdırellez” bulunmaktadır. Kutsal Ali'nin doğum günü ve Nevruz, Hacı Bektaş Veli'yi anma, şükürün sembolü olarak aşure, kurban bayramı ve Hıdırellez kutlamaları öğrencilerin öğrenmesi istenen dinî gün ve gecelerdir.

Programlarda; kutsal Ali'nin doğum gününe ve insanların nasıl ve niçin kutladıklarına yönelik üniteler, Berlin hariç diğer programlarda yer almaktadır. Hacı Bektaş Veli üzerine sevinç ve Hıdırellez üniteleri sadece Baden Württemberg programında bulunmaktadır. Aşure ile ilgili ünite bütün programlarda ortaktır.

5.6. Diğer Dinler Alanıyla İlgili Üniteler

Diğer dinler bağlamında “Kutlama ve ritüeller”, “Birlikte yaşama”, “Ortaklıklar ve farklılıklar”, “İbadet mekânları” kategorileri tespit edilebilmektedir. “Kutlama ve ritüeller” kategorisinde; Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerle birlikte dinî bayram kutlamaları; kurban bayramı, Alevi ve Şiilerin Kerbela matemini anma töreni, paskalya ve yılbaşı, öğretilmesi planlanan konulardır. Bu kategoride birlikte kutlama ve bayramları karşılaştırma, bayramların nasıl ve niçin kutlandığına ilişkin üniteler yer almaktadır. “Birlikte yaşama” kategorisinde; birlikte yaşıyoruz ünitesi bulunmaktadır ve birlikte

yaşamının ve birlikte kutlamanın önemi vurgulanmaktadır. “Ortaklıklar ve farklılıklar” kategorisinde ise; biz bireysel ve farklıyız ünitesiyle, insanların bireysel özelliklerinin diğerlerinden farklı olabileceği öğretilmektedir. Farklı dinlere ait ibadet mekânlarının tanıtılması da “İbadet mekânları” kategorisinde diğer dinler açılımı olarak düşünülmektedir.

Programlarda; dinî bayramları karşılaştırma ünitesi Berlin hariç diğer programlarda bulunmaktadır. İnsanların nasıl ve niçin kutladıkları Kuzey Ren Westfalya, Hessen, Bavyera programlarında yer alırken birlikte kutluyoruz, birlikte yaşıyoruz, biz bireysel ve farklıyız üniteleri de sadece Berlin programında yer almaktadır.

Sonuç olarak, programların ünite dağılımları incelendiğinde Kuzey Ren Westfalya, Hessen, Bavyera programlarının aynı/benzer ünitelere sahip olduğunu, bunlara Baden Württemberg programının da çoğunlukla - ifade farklılıkları dışında - uyduğunu söylemek mümkündür. Berlin programı (12. B 2001) yapısal özellikler bakımından diğer programlardan ayrıldığı gibi ünitelerinde de farklılıklar görülmektedir. Bütün programlarda Alevilik inanç ve ibadet esaslarına ilişkin konuların ünitelendirildiği ve daha detaylı öğretilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

6. Alevilik Din Dersi (Bavyera ve Berlin) Programlarının Muhtevası

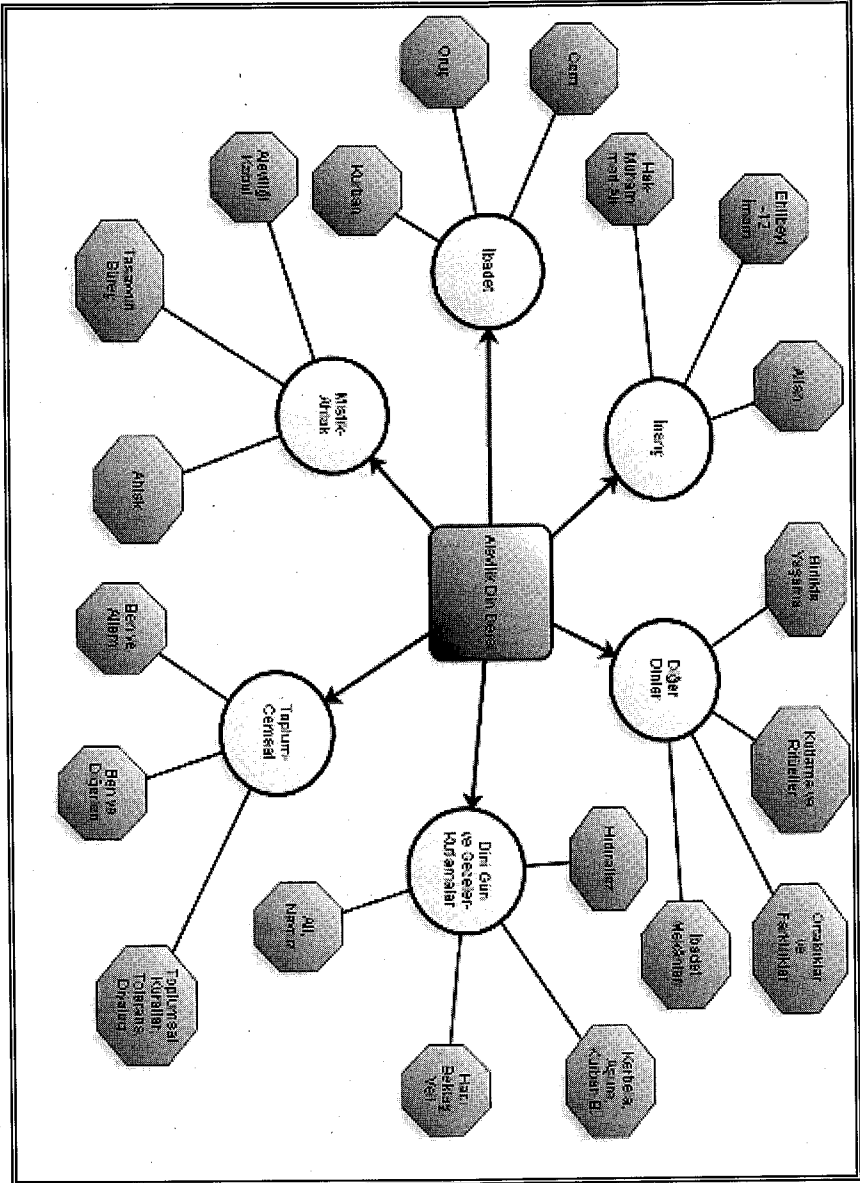
Metodoloji kısmında ifade edildiği üzere sadece Bavyera ve Berlin (Kasım 2001) programları muhteva analizine tabi tutulmuştur.

6.1. İnanç

Bavyera programında inanç kategorisi altında tespit edilebilen alt kategoriler şunlardır: “Allah”, “Hz. Muhammed”, “Hak-Muhammed-Ali”, “ehli beyt-12 imam”, “kitaplar”, “kader” ve “ahiret”.

Allah konusu 1. sınıfta; Allah’ın selamıyla uğurlanma ve karşılanmanın kişiye hissettirdikleri, Allah’ın kalbimizde olmasının ne anlama geldiği ve Allah’ı nasıl tanıyabileceğimiz üzerinedir. 2. sınıfta; Allah’ın insanlara yakınlığı, saz ve semahla Allah’ı anmanın imkânı, insan bedeninin Allah’ın evi olması ve insanların birbirlerine “can” veya “canım” şeklinde hitap etmeleri hakkındadır. Yaratma konusu, insanların dünyaya çocuk getirmesi ile Allah’ın yaratması arasındaki ilişkinin incelenmesiyle derinleştirilmektedir. Allah’ın yaratmasında insanın görevi ve Allah’ın yaratmasına ilişkin şiir ve nefeslerden örnekler öğretilmesi plan-

Tablo:1 Ünite Dağılımlarının Analizi

lanmaktadır. Ölüm konusu da Allah'la bağlantılı işlenmektedir; yaşam Allah'ın bir parçasıdır ve insan öldükten sonra ruh tekrar Allah'a dönecektir.²⁷ 3. sınıfta; yardımlaşmanın Allah'a yakınlaşmanın aracı olduğu anlatılmaktadır. Lokma ritüeli bu bağlamda ele alınmaktadır. Lokma, insanlara Allah'ın bir parçası olduğunu hatırlatmakta ve insanlar yemek ve içeceklerini paylaştığında Allah'la bir olmaktadır. 4. sınıfta; Allah'ın insanlara akıl vermesi ve bunun inançla ilişkisi ele alınmaktadır. 40 kuralda verilen bilgi, Allah'ın kurula ihtiyacı, kuralların insanları sınırlandırması ve Alevilerin bu konudaki düşünceleri işlenen diğer konulardır. Ayrıca insanı sevmenin Allah'la bağlantısı, Allah'ın insanı, kendi hayatını şekillendirmekle ve karşılıklı adil davranmakla görevlendirdiği öğretilmektedir.

H. Muhammed 3. sınıf ünitelerinde ele alınmaktadır. Buna göre H. Muhammed'in Arabistan'daki yaşam şartları, onun soyağacı, insanların onun öne zillerini bilmek istemesi üzerinde durulmaktadır.

Hak-Muhammed-Ali kategorisinde yer alan konular 1-3. sınıflarda işlenmektedir. Bunlar; 1. sınıfta ağırlıklı olarak Ali'yi tanıma, onu Muhammed'le karşılaştırma, Muhammed'in güneş, Ali'nin ayla temsilinin anlamı, Alevilikte Hak-Muhammed ve Ali isimlerinin önemi, öğrencilere öğretilmek istenmektedir. Çocuklara Ali, Fatma, Hüseyin isimlerinin verilmesi, Ali'nin birçok isminin olması ve onun adaleti önemsemesi, Ali'yi tanıtmak adına ele alınan diğer konulardır. 2. sınıfta Hacı Bektaş'ın Muhammed ve Ali ile bağlantısı işlenirken, 3. sınıfta peygamber Muhammed'in kitabının ve Ali'nin bu kitap vasıtasıyla kutsal görevi almasının hikâyesi anlatılmaktadır.

Ehli beyt-12 imam konuları oldukça geniş öğretilmektedir. 3. sınıfta Muharrem orucuyla da bağlantılı olarak; Hüseyin'in öldürülmesi ve Yezid'in kötü kabul edilmesi, İmam Hüseyin ve ailesinin tanınması, matem yapılışı ve sebebi, Kerbela'nın dinî mekân kabul edilmesi işlenmektedir. Ehli beyt kavramı ve ehli beytin kimler olduğu, bugün ehlibeytin anlamı ve ehlibeytin kaderini hatırlamanın önemi ve matem hikâyeleri, ritüelleri, kıyafetleri öğretilmektedir. 12 imam kavramı ve 12 imam tanıtılmakta; Musa Kazım'ın özellikleri, 12 imamın, peygamber Muhammed'i yol gösterici olarak takip etmeleri, 12 imamın kutsallığı ve onlara verilen önem, H. Hüseyin'in öldürülmesi ile Aşure ritüelinin bağlantısı öğrencilere anlatılmaktadır.

27 Aralık 2001 Berlin programındaki Ruh ve Beden/Sonsuz Ruhun Dolaşımı teolojisiyle çelişir gözükmektedir.

Kutsal Kitaplar kategorisinde 4. sınıfta Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler ünitesinde Kur'an, İncil ve Tevrat'ın tanıtımı söz konusudur. Bunun haricinde programda kitaplarla ilgili başka konuya rastlanmamıştır.

Kader konusuyla ilgili öğrenciler; insanların tabiat tarafından hastalık ve afetlerle tehdit edilmesi ve tehdit edilen insanların Allah'a sığınmaları üzerinde bilgilendirilmektedir. Kaderi kim belirlemektedir? Sorusuna cevap aranmaktadır.

Ahiret konusuyla ilgili doğrudan konu olmamakla birlikte 1. ve 3. sınıfta ölüm konusu; "son yolculuk" üzerinde durulmaktadır. Ölen kişilerin son yolculuğa uğurlanması, cenaze töreninden sonra cenaze yemeğinin yenmesi öğretime konu edilmektedir.

Berlin programının, Bavyera programına göre inanç konularında biraz daha dar kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Analiz sonucu; "Allah", "Allah-Muhammed-Ali", "ehli beyt-imamlık", "Muhammed" kategorileri tespit edilebilmiştir. Allah'la ilgili müstakil bir ünite bulunmaktadır. Allah'ın isimleri, Alevilikte Allah'ın diğer isimleri, Alevilikte Allah'ın isimlerinin anlamı gibi konuların yanı sıra Allah'ın sıfatlarına yönelik içerik de yer almaktadır. Allah'ın yaratıcı, seven, ödüllendiren, bağışlayan, şereflelendiren oluşu öğretime konu edilmektedir. Allah'ı hissetmek konusunda; Allah'ın varoluşu, insanların yanında olması, Allah'ın görülmesi, alevi şiir ve nefeslerinde Allah'ın betimlenmesi ele alınmaktadır.

Allah-Muhammed ve Ali'nin bir olması konusu da bu kategoride incelenmiştir. Ali ve Muhammed'in kutsallığı, Allah-Muhammed-Ali'nin bir olması, Muhammed'le Ali'nin ilişkisi konularının yanı sıra Ali'nin şahsiyetine yönelik muhteva da yer almaktadır. Ali'ye saygı, Alevilerin Ali'ye bağlılığı, Ali ve Alevi kelimelerinin etimolojik açılımı, Ali'nin Allah'ın aslanı olması işlenen konulardır.

Hz. Muhammed'le ilgili sadece Allah-Muhammed-Ali'nin bir olması ünitesinde muhteva vardır. Peygamber Muhammed'in şahsiyeti de burada konu edilmektedir.

Ehlibeyt- İmamlık kategorisinde; Muhammed ve Ali'nin ailesi, ehli beyt ve onun önemi, ehli beytteki kişilerle inanç temel cümlesinin oluşturulması, Kerbela trajedisi ve onun etkileri, Ali Aba ve ehli beyt, Muharrem orucu ve aşure konuları öğretilmektedir. Kerbela olayı ile bağlantılı olarak matem ve matem töreni incelenmektedir. Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin hatırlanması; Alevilik inancında Hüseyin'e saygı, Kerbela olayının arka planı, haksızların haklılarla savaşı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca öğrencilere "imamlık" müessesesi ve görevleri öğretilmektedir.

Alevilik din dersi programlarında “Allah” kavramı ve O’nun temel sıfatları konusunda temel farklılıklar olmamakla birlikte²⁸ bu içeriğin öğretime konu edilmesinde ve öğrenciye kazandırılmasında ön plana çıkan konularda ve sunumlarında farklılıklar bulunmaktadır. İnsan bedeninin Allah’ın evi olması, saz ve semahla Allah’ı anma ve Lokma ritüeli gibi konular bu farklılıklara örnek olarak gösterilebilir. Hz. Muhammed; ailesi, yaşadığı ortam ve şahsiyeti ile tanıtılmakta ve peygamber Muhammed’in kitabı vasıtasıyla Ali’yi görevlendirmesi arasında bağlantı kurulmaktadır. Alevilik inancında önemli role sahip olan Hak-Muhammed-Ali zinciri²⁹ İslam’da Alevilikte anlaşıldığı gibi yer almayan bir konudur. Programlarda Ali’nin, Hak ve Muhammed arasındaki konumu öğretilmekte ve Ali tanıtılmaktadır. Ehli Beyt ve 12 İmam konuları inanç öğretisinde öne çıkartılan diğer konulardır. Hüseyin’in öldürülmesi, Kerbela olayı ve tutulan matem Alevi inancının temel taşlarındandır. Tarihte yaşanan bu olayın önemi ve 12 imamla devam eden veya başlatılan Aleviliğin öğrencilere öğretilmesi amaçlanmaktadır. Kutsal kitaplar olarak Kur’an,³⁰ İncil ve Tevrat’ın diğer dinler bağlamında öğretildiği³¹ fakat Aleviliğe ait kutsal

28 Hacı Bektaş Veli’nin Makâlât’ını inceleyen Eğri bu kitapta; Kur’an’a uygun bir Allah tasavvurunun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Osman Eğri, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşilik*, Horasan Yayınları, İstanbul 2003, s. 110; Alevilikteki Allah inancı hakkında geniş bilgi için bkz. Temel Yeşilyurt, “Alevi-Bektaşiliğin İnanç Boyutu”, *İslamiyat*, Aleviliğin Teolojisi, C:6, S:3, Temmuz-Eylül 2003, Özkan Matbaacılık, Ankara, s. 17-18.

29 Hak-Muhammed-Ali zinciri konusunda farklı yorumlar mevcuttur. Savaşçı, bu üçlemenin Hz. Muhammed’in ölümünden sonra hilafetin Ali’ye verilmemesi nedeniyle yapıldığını savunur. İlk üç halifenin Alevi-Bektaşilerce tanınmadığının göstergesidir. Ayrıca sıralama, hiyerarşik ve kronolojiktir. Üçlemedeki öğelerin birbirine denk olduğunu ifade etmez. Özgür Savaşçı, “Alevi Bektaşî İnancının Temel Kavramları”, Haz: İsmail Engin, Havva Engin, *Alevilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.29; Fiğlalı ise üçlemeyi şöyle açıklamaktadır: Allah kendi nurundan bir nur yaratmış ve buna Nûr-ı Muhammedi denmiştir. Allah’ın âlemi yaratması bu nur nedeniyle. Anadolu Bektaşî inancı Hz. Muhammed ile birlikte Ali’de de ilahi nur görür ve her ikisini birleyerek onlarda Allah’ın nurunun tecellisi kabul eder. Bu anlayışa göre Muhammed ve Ali ayrı vücuda sahip fakat birdir; aynı nurdan yaratılmıştır. Nübüvvet nuru Muhammed’de ve velayet nuru da Ali’dedir. Aynı kaynaktan çıktıkları için yan yana ifade edilmektedir. Ethem Ruhi Fiğlalı, “Şiilik ve Anadolu Aleviliği Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler”, Haz: İsmail Engin, Erhard Franz, *Aleviler/Alewiten*, Deutsches Orient-Institut Hamburg, C:1, Hamburg 2000, s.107.

30 Geleneksel Alevilikte Kur’an, Allah’ın sözü kabul edilmekle birlikte Hz. Peygamber’in vefatından sonra tahrif edilmiştir. Hakikat erbâbının Kur’an’ın zâhir anlamı ile değil bâtni ile amel etmesi asıldır. Lâfzî manaya itibar etmeden bâtni mana özümsemelidir. Bu anlamda Kur’an’da dile getirilenlerin Sünnilerin anladıkları anlamdan farklı olduğuna inanılır. Kur’an’ın zahiri tefsirle, bâtni ise te’vile keşfedilir. Alevileri ibadette coşkullandıran okunan Kur’an değil mızrapla çalınan Telli Kur’an’dır. Mustafa Öztürk, “Alevilerin Kur’an Tasavvuru Üzerine”, *İslamiyat*, Aleviliğin Teolojisi, C:6, S:3, Temmuz-Eylül 2003, Özkan Matbaacılık, Ankara, s. 61-69.

31 Hacı Bektaş Veli peygamberlere indirilen kitaplara inanmayı da imanın rüknü kabul eder.

kitabın zikredilmediği görülmektedir.³² Kader konusunda klasik İslam anlayışından farklı bir yorum bulunmamaktadır. Ahiret konusu çok sınırlı öğretilmektedir. Öldükten sonraki yaşama ilişkin bilgi yer almamaktadır.³³ Peygamberler konusunda ayrı bir kategori oluşmamıştır. Çünkü programda sadece Hızır ve İlyas'ın hikâyesi ve dinlerdeki ortaklıklar ve farklılıklar öğretilirken de İbrahim, İsmail ve İshak'ın hikâyesi işlenmektedir. Peygamberlik misyonu ve sorumluluğu ve diğer peygamberler hakkında bilgi bulunmamaktadır. Benzer şekilde Alevilikteki melek inancına³⁴ programlarda yer verilmemiştir.

6.2. İbadet

Bavyera programı incelendiğinde ibadet kategorisi altında; “cem”, “hac”, “kurban”, “namaz” ve “oruç” alt kategorileri oluşturulmuştur.

Cem konusu oldukça geniş işlenmektedir. 1. sınıfta; cem evinin tanıtılması, ceme katılanların birbirini selamlaması, cem ibadetine hazırlıklar, cem ibadetinde hizmetler, görevler, cemde lokma yemeği, ceme katılanlarının hissettikleri, cem evi dışında ibadet, cem ibadetinde semah ritüeli konuları yer almaktadır. 2. sınıfta; ağırlıklı olarak cem ibadetinde semah, semahta vücut şekilleri ve sazın kullanılması, anlamı ve önemi üzerinde durulmaktadır. 3. sınıfta ise; lokma yemeği ve anlamının öğretilmesi planlanmıştır. Bu anlamda öğrenciler, hangi durumlarda lokma yemeğinin düzenlendiği ve görevlerin neler olabileceği, yemekte katılımcı ve misafirin farkları, lokma yemeğiyle insanların Allah'ın bir parçası olduğunun hatırlanması ve Allah'la bir olmanın anlamını öğrenmesi düşünülmektedir. 4. sınıfta; cem ibadetinin nasıl, nerede, kimler tarafından icra edildiği sorgulanmakta, cem ibadetiyle ilişkili olan kavramlar; cem, 12 hizmet, cemaat, cem evi, toplanma, rızalık kavramları incelenmektedir. Bir başka

Allah'ın İncil, Tevrat, Zebur ve Kur'an'dan oluşan dört kitap gönderdiğini ve bunun dışındakilerin suhuf kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Yeşilyurt, “Alevi-Bektaşiliğin İnanc Boyutu”, s. 25.

32 Kasım 2001 Berlin programında konularla ilişkili olarak kaynaklar kısmında Buyruk, Kuran, İncil ve Tevrat sıklıkla geçmektedir. Bunun yanı sıra Aleviliğin temel eserlerinden Velâyetname, Makâlat, Nefes ve Gülbanklar verilmektedir.

33 Muhtemelen can ve ten ayırımı öğretilirken ruhun ölümsüzlüğü ve ahiret konusu da anlatılıyor olabilir. Programlarda doğrudan ahiret konusu bulunmamaktadır. Alevi Bektaşi kaynaklarında ahiret hayatına daha detaylı, cennet ve cehenneme yönelik bilgiler bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Eğri, *age.*, s. 128-132.

34 Alevilikteki melek inancının İslam anlayışına yakın bir muhtevada olduğu ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2007, s.108-110.

ünitede tekrar; cem ibadetinde yerine getirilen hizmet ve görevlerin neler olduğu ve nasıl gerçekleştirildiği anlatılmaktadır.

Hac konusu 2. ve 4. sınıf ünitelerinde geçmektedir. Hacı Bektaş'ın şehri hac mekânı olarak tanıtılmakta ve insanların bu yerlere haccetmelerinin nedeni öğretime konu edilmektedir. Alevilikte ve İslam'daki hac mekânlarının tanıtılması, önemli kutlamaların belli mekânlarda yapılmasının anlamı önemi üzerinde durulmaktadır. 2-4. sınıflarda farklı içerikle yer alan "kurban" 2. sınıfta özellikle dinlerdeki ritüeller bağlamında ele alınmaktadır ve hayvan kurban etmek suretiyle kurban bayramı üzerinde durulmaktadır. 3. sınıfta matemden hareketle "kurban"ın ne olduğu incelenmektedir. Son sınıfta ise Alevilikte hayvanların kurban edilmesi, bunda nelere dikkat edilmesi gerektiği öğretilmek istenmektedir.

Namaz konusu sadece 4. sınıfta dinlerarası boyut öne çıkartılırken öğretime konu edilmektedir. İbadette maneviyatı tecrübe etmek konusu işlenirken; Aleviler için cem ibadeti, Müslümanlar için Cuma namazı ve hutbesi, Hıristiyanlar için İsa'nın çarmıha gerilmesi, kurban bayramı ve Yahudiler için ise Tevrat okumaları, Mezmur ilahileri ve vaaz örnek verilmiştir. Dikkat edildiğinde namaz Müslümanların ibadeti olarak verilmekte ve Alevilikle ilişkisi görülmemektedir.³⁵

Oruç ibadeti cemden sonra en fazla işlenen konu olarak programda yer almaktadır. 1. sınıfta Hızır'ı anmak üzere 3 gün tutulan oruç, 2. sınıfta Aşure kutlamasının oruçla yapılması öğretilmek istenmektedir. 3. sınıfta; orucun sağlıklı ilişkisi ve hangi durumlarda oruç tutmaktan vazgeçilmesi gerektiği, oruç tutmanın sadece aç kalmak olmadığı, Muharrem günlerinde vakti nasıl geçirmek gerektiği, önemli yasakların neler olduğu ele alınmaktadır. Orucun amacı; yapılan haksızlığı anma ve gelecekte olabilecek haksızlıkları önleme olarak ele alınmaktadır.

Berlin programında ibadet kategorileri; "cem", "dua", "kurban" ve "oruç" olmuştur. Cem ibadetiyle ilgili öğrencilere kazandırılmak istenen bilgiler şunlardır: Cem evinin anlamı, cem evindeki eşyalar, cem evinde yapılanlar, cemin gerçekleştirilişi; cem öncesindeki tedbirler, görev dağılımı, oturma düzeni, katılımcılar, 12 hizmet, cem ayini zamanları. Ayırı-

35 Araştırmacılar Alevilik-Bektaşiliğin yazılı kaynaklarında geleneksel İslam anlayışına uygun namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerin yer aldığını belirtmektedir. Kutlu, *age.*, s. 175-179; Eğri, *age.*, s.164-185; Alevilerin ibadet gerçeğini inkâr etmemekle birlikte ibadetleri serbestçe yorumladıkları düşünülmektedir. Bunun nedeni Alevilik'te Kur'an'ın zahiri anlamının emredici bir özelliğinin olmamasındandır. Buradan hareketle namazın anlamının Allah'a yaklaşmak olduğu ve namazın kılınmayabileceği yorumları yapılmaktadır. Fıçlalı, *agm.*, s.108.

ca cemin Alevilikteki önemi ibadet, tevhit, niyaz, kurban kavramları çerçevesinde incelenmektedir. Cemin hedefinin insan olması (karşılıklı kible oluş), birbirinin yüzünü görme, Tanrı'nın rızasını arama öğrencilere açıklanması planlanmaktadır. Dede, talip, cemaat, semah, lokma gibi cemde önemli kişi ve unsurlar, cem çeşitlerinden musahiplik cemi hakkında bilgiler verilmektedir. Cemle ilişkili sayılabilecek bir diğer konu da semahtır. Semahın ibadet olması, ruhu temizlemesi, sazla bütünleşmesi ve farklı semah figürleri ve metinlerinin olması öğretime konu edilmektedir. Ayrıca dinî dualar (Gülbank) konusu bir ünite de öğretilmektedir.

Kurban ibadetiyle ilgili; Alevilikte dinî kurban, kurbanlık hayvan, kurban kesen kişiler, kurban edilme şekli, kurban edişte terceme duası ve kurban çeşitlerine yer verilmektedir. Abdal Musa kurbanı, kurban bayramı için kurban, adak kurbanı ve yola giriş kurbanı öğretilen kurban türleridir. Kurban etmenin amacına yönelik de Allah'ın rızasını kazanma ifade edilmektedir. Hangi hayvanların kurban edileceği, hangilerinin temiz olduğu, Alevilikteki kutsal hayvanlar, kurban eti ve derisi, tış-bent konuları kurbanla birlikte ele alınan konulardır. Kurbanın sosyal yönü; kurban etinin dağıtılması ve toplumsal açıdan anlamı öğrencilere kazandırılmak istenmektedir.

Oruç ibadeti, Muharrem orucu olarak anlatılmaktadır. Muharrem ayı, oruç ve aşure ile bütünlük oluşturmaktadır. Muharrem orucunun arka planı, Muharrem ayında Alevilerin yapması gerekenler, kurallar ve emirler, Muharrem ayında diğer dinî inanç ritüelleri üzerinde durulmaktadır.

Alevilik Din Dersi programlarında ibadet konusu ağırlıklı olarak cem ayını üzerinde şekillenmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere cemin çeşitleri³⁶ ve cemle ilişkili görev ve sorumluluklar, hizmetler merkezi konuma sahiptir. Cem evi, semah, lokma,³⁷ rızalık,³⁸ dede, talip,³⁹ cem ayinine bağlı olarak öğretilmesi planlanan kavramlardır. Hac ibadeti öğretilirken Alevilikteki ve İslam'daki hac mekânları ayrı ayrı konu edildiği ve Alevilikte asıl olanın Hacı Bektaş Veli'nin şehrinin hac mekânı olarak kabul etmek gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla İslam'daki hac mekânı Kâbe ve

36 Cem çeşitleri ve uygulamaları için bkz. Üzüm, *age.*, s.158-172.

37 Kanlı ya da kansız kurban olarak kabul edilen tekke yemeğidir. Esat Korkmaz, Lokma Maddesi, *Alevilik ve Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005, s.431.

38 Cem öncesinde alacaklı-borçlu, dargın insanların sorgulanması ve kendisiyle, cemaatle veya yolla rızasının alınmasıdır. Korkmaz, *Rızalık Maddesi, age.*, s.577.

39 İkrar veren kimsedir.

çevresi, İslam'ın haccı olarak yer almaktadır. Kurban ibadeti diğer dinler bağlamında konu edilmekle birlikte Alevilikteki Abdal Musa kurbanı, yola giriş⁴⁰ kurbanı, adak kurbanı vb. çeşitleriyle de öğretilmektedir. Alevilikte özellikle matemle ilişki kurularak "kurban" kavramının açıklandığı tespit edilmiştir. Kurbanın sosyal fonksiyonu İslam'daki geleneksel anlayışla uyusmaktadır. Bunun haricinde Alevilikte hayvanların kurban edilmesi şeklinde bir konuyla İslam anlayışından farklı uygulamaların olduğuna vurgu yapılmıştır. Namaz konusu Aleviler için değil Müslümanların ibadeti olarak öğretilmektedir. Aleviler için cem, namaza mukabil yer almaktadır. Farz olan oruç ibadetinin gerçekleştiği ay "Ramazan", diğer dinlerde oruç kuralları işlenirken kavram olarak yer almaktadır. Buradan da Ramazan'ın Müslümanların oruç ayı olarak öğretildiği çıkartılmaktadır. Aleviler için Muharrem orucunun öğretildiği ifade edilebilir. Muharrem orucunda belirtilen amaç tamamıyla matemdir ve yapılan haksızlıkları hatırlamadır. Bu anlamda İslam'daki nefsin ve beden terbiyesinin ikinci planda yer aldığı söylenebilir. Dua konusu Alevilikteki Gülbank'lerin⁴¹ (dua) açıklanmasıyla öğretilmektedir. Zekât ibadeti, programlarda bir konu olarak yer almamaktadır ancak Musahiplik⁴² konusu işlenirken diğer dinlerde yardımlaşmanın nasıl olduğu üzerinde durulmuştur. Bu anlamda Buyruk'taki yol cemaati, Hıristiyanlıktaki bir diğerini sevmek ve İslam'daki zekât ve sadaka öğretilen kavramlar arasında yer almaktadır.

6.3. Mistik-Ahlak

Bavyera programında oluşan kategoriler "tasavvufi süreç" ve "ahlak"tır. Tasavvufi süreç kategorisinde 1. sınıfta üzerinde durulan konulardan birisi Alevi geleneğindeki Hızır ve İlyas hikâyesi ve anlamıdır. 2. sınıfta Yunus Emre'nin Allah'ı araması, Hacı Bektaş Veli'nin insanları eğitmek üzere

40 Yol, Alevilik istikametine girmektir. Yola girmek veya yola alınmak; ikrar vermek ve musahip tutmak suretiyle gerçekleşmektedir. İkrar alma cemi ile canın Aleviliğin esaslarına ve toplumun ahlakına uyma sorumluluğu başlamaktadır. Yasin İpek, "Tahtacılar Alevi Terminolojisinden Kimi Örnekler", Haz: İsmail Engin, Havva Engin, *Alevilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 48-49; Savaşçı, "Alevi Bektaş İnançının Temel Kavramları", s.26.

41 Gül sesi, bülbül şakıması anlamına gelen Gülbank, Bektaşilikte dua anlamında kullanılmaktadır. Allah'a yakarışı ve af dilemeyi içermektedir. Dinî ve ahlakî her konuda Gülbank bulunmaktadır. Eğri, *age.*, s.276.

42 Alevilikte evli iki kişinin birbirini yol kardeşi kabul etmesidir. Musahip olma şartları, Musahiplik erkânı, görev ve sorumlulukları konusunda geniş bilgi için bkz. Hz: Fuat Bozkurt, *Buyruk, İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006, s.70-91; Harun Yıldız, "Alevi/Bektaş Geleneğinde Musahiplik", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, 28-30 Ekim 2005, Isparta 2005, s. 127-129.

öğreti ortaya koyması işlenmektedir. Yine 4. sınıfta Alevi geleneğinde önemli yer işgal eden Hacı Bektaş'ın öğretisinin Anadolu'da yayılışı, onun öğretisinde barışın yeri, Hacı Bektaş'ın sevgiyle bir tutulmasının anlamı ve onun hakkında hikâyelerin öğrencilere kazandırılması istenmektedir. Hacı Bektaş'ın Alevi geleneğinde yol arkadaşı olduğu vurgulanmaktadır. Ahlak kategorisinde 1. sınıfta; sorumluluk ve başkasına saygı, arkadaşlık, güven, yardım severlik gibi değer ve davranışlar kazandırılmak istenmektedir. 4. sınıfta yine ahlakî değerler üzerinde durulmaktadır. Saygı olmadan sevginin anlamsızlığı, insanların Allah'a saygı göstermesi, güven ve güveni kötüye kullanma, birlikte yaşamada altın kural öğretilmesi planlanan konulardır. Ayrıca insanların nasıl ve niçin kavga ettikleri ve sonrasında barıştıkları öğretime konu edilmektedir. Kavga ve barışmanın insanlara hissettirdikleri, insanın kendisine rağmen barışmasının imkânı üzerinde durulmaktadır.

Berlin programında daha çok "tasavvufî" boyut öne çıkmaktadır. Buna bağlı olarak da ahlakî konular işlenebilmektedir. Bavyera'da olduğu gibi mutasavvıf Hacı Bektaş Veli ve onun dinî öğretilerine yer verilmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelmeden önceki yaşantısı; çocukluğu, önsezi-leri, kan kardeşliği ve bilgi kardeşliği ele alınmaktadır. Sonrasında Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişi, gelme sebebi ve yaşadığı şehir öğretilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin felsefesi ve Anadolu'ya manevi etkisi, onun felsefesiyle ilişkili olarak; tabiattaki yaratılmışlara saygılı davranma, başkalarını sevme, can, ten ve beden temizliği, düşünme, akıl ve iyi işler yapma, gönül birliği ve kardeşlik, ilim öğrenme konuları işlenmektedir. Ayrıca Alevilikteki hünkâr, hacı ve veli olguları da bu konularla bağlantılı öğretilmektedir. Din görevlileri konusunun "mistik" kategorisi altında yer alması uygun bulunmuştur. Din görevlilerinden dervişlik, balım sultan, dedelik, ana bacı ve pirin görev ve sorumlulukları anlatılmaktadır. Hem mistisizm hem de ahlakla ilişkili sayılabilecek 4 kapı ve 40 makam da detaylı olarak öğrencilere öğretilmesi düşünülen konulardandır.

Tasavvufî boyutun Alevilik Din Dersi programlarında önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Hacı Bektaş Veli tanıtılmakta ve örnekliliği üzerinde durulmaktadır. Kâmil insan olma süreci; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapıları ve 40 makam öğretilmektedir. Tasavvufî süreci yaşayan tarihi şahsiyetlerin hayatlarından kesitler anlatılmaktadır. Tasavvufî süreçte görevli kişilerin tanıtılmasına yönelik de; hünkâr, hacı ve veli gibi kavramlar açıklanmaktadır. Ahlakî değer ve davranışlardan sevgi, saygı, güven ve barışın öncelikli işlenen konular olduğu anlaşılmaktadır.

6.4. Toplum-Cemaat

Bavyera programında toplum-cemaat kategorisi altında “Ben ve Ailem”, “Ben ve Diğerleri”, “Toplumsal Kurallar-Cemaat” konuları tespit edilebilmiştir. “Ben ve Ailem” kategorisinde 1. sınıfta; insanlarla iletişimde önemli Alevi emirleri, ailenin birlikte yaşaması için gerekli kurallar, Alevi cemaatinde yaşamanın ailedeki yaşantıya etkisi, Alevi cemaatini yönetenin dede olması, Alevilikte yol cemaatinin anlamı, tarihi süreci ve bugün uygulanma şekli, gibi konular öğretilmek istenmektedir. “Ben ve Diğerleri” kategorisinde; birlikte güçlü olmanın anlamı, sevinç ve üzüntüleri paylaşma, Buyruk’ta geçen halka hizmetin hakka hizmet olması, Alman anayasasında insanları yaralamaya ve öldürmeye izin verilmemesi, insanların farklı ve ortak özellikleri, toplum içerisinde insanların iyiyi ve kötüyü algılayışları ele alınmaktadır. 3. sınıfta; başkaları yardım istediğinde şartları oluşturma, musahipliğin anlamı, Alevilerin yardıma muhtaçlara yardım etmek suretiyle Allah’a yakınlaşmak istemeleri üzerinde durulmaktadır. 4. sınıfta ise; altın kural, dâra durma, kardeşlik, kurallara uyma, insanların ve ülkelerin birbirleriyle savaşması ve bu savaşın sonlandırılması konuları işlenmektedir.

Berlin programında “Ben ve Diğerleri” kategorisinde birlikte yaşamayı ve yardımlaşmayı destekleyecek olan musahiplik konusu ağırlıklı olarak ele alınmaktadır. Musahipliğin önemi, Musahiplerin görevi, kardeşlik, Musahiplik cemi konu edilmektedir. Kurban ibadetinin sosyal boyutu da öne çıkartılmaktadır. Toplumsal konuların dışında özellikle cemaat olma, Alevi olma bilinci öğrencilere kazandırılmak istenmektedir. “Toplumsal Kurallar-Cemaat” kategorisinde bir Alevinin sahip olması gereken özellikler sayılırken; edeb, ilim öğrenmek, hoşgörülü olmak, alçak gönüllü olmak, tövbe etmek, riya etmemek, yetmiş iki milleti aynı gözle görmek gibi davranışlar kazandırılmak istenmektedir. Nereden geliyoruz? Sorusuyla ilişkili olarak Aleviliği Türkiye’de yaşamak, Aleviliğe karşı ön yargılar, Alevilikte kadının ve ailenin önemi konuları yer almaktadır.

Programlarda toplumsal boyut ve daha dar anlamda “Alevi Olmanın” farkındalığı oluşturulmak istenmektedir. Kimlik ve şahsiyet oluşumunda önemli rolü olduğu düşünülen konular, kişinin kendisi ve çevresiyle ilişkili konulardır. Bunlar: Aile, komşular, toplum ve Alevi cemaati olarak düşünülmüştür. Alevilik kimliği ve alevi cemaatine mensup olmanın aile, toplum ve diğer cemaat üyelerine karşı getirdiği görev ve sorum-

luluklar detaylı olarak öğretilmektedir. Yola girmek/Yol bulmak, musahiplik, dâra durmak⁴³ davranışları bu kategoride öğrencilere özellikle kazandırılan kavramlardandır.

6.5. Dinî Gün ve Geceler

“Ali-Nevruz”, Kerbela-Aşure”, “Hıdırellez” kategorileri Baviera programında dinî gün ve geceler kategorisi altında tespit edilebilmiştir. “Ali-Nevruz” kategorisinde; 1. sınıfta Alevi kutlamalarında öğrencilerin hoşlandıkları ve Ali’nin doğum günü, 4. sınıfta ise; Nevruz, evlilik, doğum günü kutlamaları arasındaki farklar, şahsi kutlamaların dinî temelinin sorgulanması planlanmıştır. “Hıdırellez” kategorisinde Hızır ve Hıdırellez kutlamalarının farklı zamanları ve Hızır’ın tabiatla bağlantısı işlenen konulardır. “Kerbela-Aşure” kategorisinde 2. ve 3. sınıfta Aşure yemeği ve aşurenin Hz. Hüseyin’le bağlantısı, Hz. Hüseyin’in ölümüne üzüntü duyulması ve Zeynel Abidin’in sağ kalmasına sevinilmesi, onları anarken et yenilmemesi işlenilmesi düşünülmüştür. Aşure kutlamasından önce oruç tutulması, aşuredaki 12 içeriğin 12 imamla bağlantısı, Alevilikteki “12” üzerinde düşünülmesi (12 imam, 12 Aşure içeriği, 12 hizmet⁴⁴) istenilmekte ve öğretime konu edilmektedir.

Berlin programında “Kerbela-Aşure-Kurban Bayramı” kategorileri belirlenmiştir. Kerbela trajedisini anmak üzere Muharrem ayının 10. gününün önemi ve bu ayda yapılan aşure yemeği konuları yer almaktadır. Yine kurban bayramı ve onun arka planı, Almanya ve Türkiye’de bayram kutlamaları öğretilmesi düşünülmüştür.

Programlarda dinî gün, kutlama ve anmaya yönelik öğretilenlerin tamamının Alevilik inancıyla bağlantılı konular olduğu ortaya çıkmıştır. İslam geleneğinde yer alan mevlit ve bayramlardan farklı olarak Ali ve ailesi çerçevesinde oluşturulan kutlama ve anma törenlerinin öğrencilere öğretilmesinin planlandığı görülmüştür. Ali’nin doğum günü veya Kerbela matemi ve Aşure yemeği bu anlayışı yeterince ortaya koymaktadır.

43 Cemaatin ve dedenin huzurunda meydanda, ayakları mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik durarak canını yol uğruna vermeye hazır olduğunu ifade etmektir. Korkmaz, Dar’a Durmak Maddesi, age., s. 177.

44 On iki hizmetin, bölgelere göre adları ve sıralaması değişmekle birlikte genel olarak ifade edilenler şunlardır: Dedelik, rehberlik, gözcülük, چراغچılık, zâkirlik, süpürgecilik, suçuluk, sofracılık, semahçılık, okuyuculuk, iznikçilik ve bekçiliktir. Geniş bilgi için bkz. Üzümlü, age., s. 158; Korkmaz, On İki Hizmet Maddesi, age., s. 526.

6.6. Diğer Dinler

Bavyera programında diğer dinler kategorisi altında; “Birlikte Yaşama”, “Kutlama ve Ritüeller”, “Ortaklıklar ve Farklılıklar”, “Kutsal Kitaplar” tespit edilen kategorilerdir. “Birlikte Yaşama” kategorisinde; 1. sınıfta diğer din mensubu çocuklarla birlikte yaşamının hissettirdikleri, 2. sınıfta tecrübelerini Hıristiyan komşularla paylaşmanın önemi öğretilmektedir. 4. sınıfta; öğrencilerin gazeteden diğer dinlerde veya kendi dininin içinde savaşıyor insanları öğrenmesi ve insanların kendi dinini en iyi görme sebebini düşünmesi amaçlanmakta ve alevi olmakla diğer din mensubu olmanın anlamı üzerinde durulmaktadır. “Kutlama ve Ritüeller” kategorisinde 2. sınıfta; diğer dinlerdeki bayram ve kutlamaların zamanı ve yapılışı şekli, dinlerdeki ritüeller sorgulanmaktadır. Bu anlamda kurban bayramı kurbanla, paskalya paskalya mumlarıyla ve aşure aşure öncesinde tutulan oruçla yapılmaktadır. 3. sınıfta; diğer dinlerdeki oruç tutma kurallarını tanıma, farklı dinlerdeki mezarlıkları ziyaret ve mezar yazılarını inceleme, diğer dinlerde ve Alevilikte cenaze töreninden sonra yenilen yemek, diğer dinlerdeki 12 rakamının anlamı işlenmektedir. 4. sınıfta; diğer dinlerde kutlamaların belli yerlerde yapılmasına dikkat çekilmektedir. Bayramları birlikte kutlamanın önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca güneş ve ay takvimleri işlenirken Müslümanların sabit bir takvime sahip olmadıkları öğretilmektedir. Dinî ve dinî olmayan kutlamalara örnekler, dinlerdeki ve Alevilikteki ibadetlerin manevi boyutu, farklı ritüeller; iftar (İslam), hamursuz (Yahudilik) aşure (Sünnilik) nevrüz-lokma (Alevilik) öğretilmek istenen diğer konulardır. “Ortaklıklar ve Farklılıklar” kategorisinde 1. sınıfta; farklı dinlerin emirlerini, cem evini, cami ve kilise ile diğer dinlerin baharda yaptıkları kutlamalar karşılaştırılmaktadır. 4. sınıfta dinlerin ayrılan ve benzeşen yönlerini bulma, dinlerarası barış için fikir üretme istenmektedir. Kutsal Kitaplar kategorisinde; 4. sınıfta ilk dönemdeki doğal dinleri ve altın kuralı içeren kutsal kitapları tanıma öğretime konu edilmektedir. Yine 4. sınıfta Hıristiyan, Müslüman ve Yahudilerin kutsal kitaplarının incelenmesine yönelik konuya yer verilmektedir.

Berlin Programında “Allah”, “Ritüeller”, “Birlikte Yaşama” ve “İbadet Mekânları” oluşan kategorilerdir. Allah konusu diğer dinlerle ilişkili işlenmektedir. Özellikle Sünnilikte, Yahudilikte, Hıristiyanlıkta, Budizm’de, eski kültürlerde, şiir ve sanatta Allah/Tanrı öğretilmek istenmektedir. Ritüeller ise; daha çok diğer dinlerdeki kurban ibadetidir. Birlikte Yaşama kate-

gorisinde; diğer inançlardaki arkadaşların konusu ve onlarla iletişim öğretime konu edilmektedir. Diğer inançlardan kasıt; Sünni, Katolik, Protestan, Yahudi, Ortodoks ve diğer inançlar şeklinde belirtilmektedir. İbadet Mekânları kategorisinde cem evinin diğer dinlerdeki ibadet mekânlarıyla ve Kâbe ile Kudüs'ün karşılaştırılması, diğer dinler açılımlı konulardır. Bu tür karşılaştırmalarda genelde İslam ve Hıristiyanlık öne çıkarılmakla birlikte bazı konularda Yahudilik ile Uzak Doğu dinlerine yer verilmektedir. İslam içinde ise Sünnilik ve Şiilik ile karşılaştırmalar söz konusu olabilmektedir.

Programlarda farklı din mensuplarıyla birlikte yaşama farkındalığı oluşturulmak istenmektedir. Bu anlamda yapılan kutlama ve ritüelleri tanıma, benzer ve farklı yönleri bulma, kutsal kitapları ve Tanrı anlayışını öğrenmenin amaçlandığı ortaya çıkmaktadır. Ancak Aleviliğin İslam'ın içinde mi dışında mı olduğu tartışmasının bir benzeri programda İslam ve Sünnilik için de oluşturulmak istenmektedir. Örneğin programda aşure konusu genellikle Aleviliğin önemli bir ritüeli olarak ele alınırken bir yerde aşure kavramından sonra parantez içinde Sünni nitelemesi yapılmaktadır. Benzer şekilde "iftar" kavramından sonra da parantez içinde İslam nitelemesi kullanılmaktadır.⁴⁵ Bu tür kullanımlar Sünnilik ile İslam arasında da bir ayrışmanın oluşturulmak istendiğini akla getirmektedir.

D. Sonuç

Programlar, Almanya'nın yasal sınırları içerisinde AABF/ Alevi cemaatinin inanç esaslarına göre oluşturulmuştur. Yapılan analiz sonucunda Alevilik Din Dersi'nin doktrin merkezli bir ders olmasına karşın Kuzey Ren Westfalya eyaletinde uygulanan İslam Kültürü (Islamkunde) ders programlarının temel özellikleriyle benzerlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Programların yapısı incelendiğinde öğrenci, konu ve yaşam gerçekliğinin dengede tutulmasına özen gösterildiği belirlenmiştir. Alevilik din dersinin temel görev ve hedeflerinin öğrencide sadece Alevi inanç ve ritüelleri hakkında kazanımlar sağlamak olmadığı, diğer din mensuplarıyla barışçıl, diyalog içerisinde yaşamalarına katkı sunmanın da amaçlandığı ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle dersin, bireysel anlamda Alevilik inancını desteklediği, toplumsal boyutta ise Almanya'da sosyal barışın ve demokrasinin oluşturulmasına katkı sağlayıcı görevinin olduğu sonucuna varılmıştır.

45 Bkz. Bavyera Programında, Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler ünitesinde 15. konu.

Öğrencilere kazandırılmak istenen bilgi, beceri, tutum ve davranışlar programda hedef-davranışlar şeklinde belirtilmiştir. Programların birden fazla yaklaşımı esas aldığı sonucuna varılmıştır. Öğrenci merkezli olmakla birlikte, davranışçı yaklaşıma ve yapılandırmacı yaklaşıma yakın yönlerinin olduğu anlaşılmıştır. Programlar doktrin merkezli, mezhep ve dinler arası açılımlı özellikler de göstermektedir. Alevi cemaatinin işbirliğini öngören program, öğrencileri cemaate katılmaya da teşvik etmektedir. Dolayısıyla Alevilik Din dersinin, Alevi cemaati/cem evi ile işbirliğini sağlamak istediği sonucu çıkarılmıştır.

Alevilik din dersi öğretim programlarının ünite dağılımları analiz edildiğinde ünitelerin; inanç, ibadet, ahlak-mistik, toplum-cemaat, dinî gün ve geceler, diğer dinler kategorilerinde toplandığı tespit edilmiştir. Ünite kategorileri incelendiğinde Alevilikte merkezi konumda olan kavram ve konuların ünitelendirildiği anlaşılmıştır. Ünite kategorileri ile konuların muhteva analizinde oluşan kategoriler de benzerdir. Ancak konuların muhtevası incelendiğinde inanç kategorisinde; Allah, Hak-Muhammed-Ali, Ehlibeyt-12 İmam, kader konularının detaylı işlenmesine karşın Hz. Muhammed, kitaplar, ahiret, diğer peygamberler konuları sınırlı kalmıştır. Melekler ve ahiret hakkında neredeyse hiç öğretimin yapılmadığı ortaya çıkmıştır.

İbadet kategorisinde cem ve cemle ilişkili konular oldukça derinlemesine ve her sınıfta işlenirken İslam'daki hac, namaz ve orucun, Alevi Bektaşî klasik eserlerinin aksine, kabul edilmediği, bu ibadetlerle ilgili farklı yorum ve uygulamaların öğretildiği sonucuna varılmıştır.

Mistik-Ahlak kategorisinde, kâmil insan olma, Hacı Bektaş Veli ve diğer mutasavvıfların örnekliğinin konu edildiği ve ahlakî değerlerin kazandırılmak istendiği belirlenmiştir. Buradan hareketle doktrin merkezli Alevilik din dersinin önemli bir kesitinin tasavvuf ve ahlakî konuların oluştuğu ortaya çıkmıştır.

Toplum-cemaat kategorisinde öğrencilere aile ve toplum içinde yaşama ve buna uygun davranma becerisi kazandırılmak istenirken, Alevi cemaatine giriş ve üyesi olmanın üzerinde de durulmuştur. Öğrencilere toplum içerisinde diğer din ve mezhep mensupları ile yaşarken Alevi cemaatine mensup birey olmanın farkındalığı kazandırılmak istenmiştir.

Dinî gün ve geceler kategorisinde Alevilik öğretisiyle ilgili doğrudan konuların; Nevruz, Aşure, Hıdırellez, matem, anma veya kutlamalarının öğretildiği ve diğer dinlerle karşılaştırmaların yapıldığı belirlenmiştir. Alevilikle ilgili dinî gün ve gecelerin İslamî dinî gün ve gecelerden (Ramazan

Bayramı, Kadir gecesi vb.) ayrı düşünül­düğü ve öğretil­diği tespit edilmiştir.

Diğer dinler kategorisinde; yapılan kutlama ve anma faaliyetlerinin yanı sıra dinler ve mezheplerdeki ortaklık ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Bu kategoride çoğunlukla İslam, Yahudilik, Hıristiyanlık, Budizm'in din; Şiilik, Sünnilik, Protestanlık, Katolikliğin diğer mezhepler olarak kabul edildiği anlaşılmıştır.

Programlardan hareketle Aleviliğin dinsel/cemaatsal statüsü konusunda net bir sonuca varmak mümkün değildir. İslam'ı sanki diğer dinlerden gösteren yaklaşımlar olduğu gibi, Alevili Şiilik ve Sünnilik yanında mezhep gibi gösterme eğilimleri de bulunmaktadır. Ama her halükarda Aleviliğin ayrı bir dinî cemaat olması ve her Alevinin bu şuurla yetişmesi konusunda tüm programlar ortaktır. Alevi Din Dersinin İslam Din Dersinin yanında ayrı bir ders olarak var olma çabası yine ayrı din veya ayrı mezhep-din olma çabası olarak yorumlanmaya açıktır. Tüm bunları Almanya Federal Cumhuriyeti'nin din ve din dersleri ile ilgili anayasal ve yasal düzenlemelerinin gereği gelişmeler olarak yorumlamak elbette mümkündür. Ancak Türkiye'ye yönelik aynı doğrultudaki girişimler, birliktelikleri değil ayrılıkları teşvik eden, bölücü ve çatışmacı etkilerinden korkulabilecek gelişmeleri akla getirmektedir.

ALEVİLİK DİN DERSİ PROGRAMLARININ ÜNİTE DAĞILIMLARI

EK-1

üst kategori alt kategori	İNANÇ	üst kategori alt kategori	İBADET	üst kategori alt kategori	ALEVİLİĞİ KABUL	MİSTİK AHLAK
ALLAH	<ul style="list-style-type: none"> - Allah hayatı ve dünyayı nasıl yarattı, "Yaratılmışı yaradandan ötürü sevmek" (1-2.sınıf, BW; 2.sınıf KRW, H, Bav) - Allah her şeyi yarattı (3.sınıf, 12. 2001 B) - Allah bizi seviyor (1.sınıf, 12. 2001 B) - Tek bir Allah var (2.sınıf, 12. 2001 B) - Allah'a güvenmek, Allah ve İnsan (4. sınıf, 12. 2001 B) 	C E M	<ul style="list-style-type: none"> - Cem evi - Herkes için bir ev (1-2.sınıf, BW) - Cem evi - Anıamlı bir ev (1.sınıf KRW, H, Bav) - Cem evini ziyaret ediyoruz (1.sınıf, 12. 2001 B) - Cem evinde ibadet (2.sınıf, 12. 2001 B) - Cem yolunu öğreniyoruz (3-4.sınıf, BW) - Cem - Yolu öğrenmek (4. sınıf KRW, H, Bav) - Cem yapıyoruz (1.sınıf, 12. 2001 B) - Kırklar Cemi (3.sınıf, 12. 2001 B) - Cem ayınında birbirimizi başlıyoruz (4. sınıf, 12. 2001 B) - Semah (1-2.sınıf, BW) - Semah figürlerini öğreniyoruz (1.sınıf, 12. 2001 B) - Birlikte Semah yapıyoruz ve söylüyoruz. (2.sınıf, 12. 2001 B) - Semah bir ibadettir (3.sınıf, 12. 2001 B) - Semah - Dans ya da ritüel ibadet? (2.sınıf KRW, H, Bav) - Ruhun temizliği için semah (4. sınıf, 12. 2001 B) - 12 Hizmet (3-4.sınıf, BW; 3.sınıf, 12. 2001 B) 	<ul style="list-style-type: none"> - Cem evi - Herkes için bir ev (1-2.sınıf, BW) - Cem evi - Anıamlı bir ev (1.sınıf KRW, H, Bav) - Cem evini ziyaret ediyoruz (1.sınıf, 12. 2001 B) - Cem evinde ibadet (2.sınıf, 12. 2001 B) - Cem yolunu öğreniyoruz (3-4.sınıf, BW) - Cem - Yolu öğrenmek (4. sınıf KRW, H, Bav) - Cem yapıyoruz (1.sınıf, 12. 2001 B) - Kırklar Cemi (3.sınıf, 12. 2001 B) - Cem ayınında birbirimizi başlıyoruz (4. sınıf, 12. 2001 B) - Semah (1-2.sınıf, BW) - Semah figürlerini öğreniyoruz (1.sınıf, 12. 2001 B) - Birlikte Semah yapıyoruz ve söylüyoruz. (2.sınıf, 12. 2001 B) - Semah bir ibadettir (3.sınıf, 12. 2001 B) - Semah - Dans ya da ritüel ibadet? (2.sınıf KRW, H, Bav) - Ruhun temizliği için semah (4. sınıf, 12. 2001 B) - 12 Hizmet (3-4.sınıf, BW; 3.sınıf, 12. 2001 B) 	<ul style="list-style-type: none"> - Birlik (4. sınıf, 12. 2001 B) - Hızır bana yardım et! (1-2.sınıf, BW; 1.sınıf KRW, H, Bav) - Ruh ve Beden (4. sınıf, 12. 2001 B) - Ben ve vücudum (1-2.sınıf, BW; 2.sınıf KRW, H, Bav) - Kendime hükmediyorum (3.sınıf, 12. 2001 B) - Hacı Bektaş ve Tabiat (1-2.sınıf, BW; 2.sınıf KRW, H, Bav) - Hacı Bektaş hayvanlarla konuşuyor (2.sınıf, 12. 2001 B) - Hacı Bektaş Veli bize sevgiyi öğretti (3.sınıf, 12. 2001 B) - Öğretmen olarak Hacı Bektaş Veli (4. sınıf, Berlin)- Hacı Bektaş Veli'nin memleketi (1.sınıf, 12. 2001 B) 	

EHL-İ BEYT 12 İMAM	<ul style="list-style-type: none"> - Ehlibeýt (3-4.sınıf, BW) - Ehlibeýt- Kurban ve Örneklík (3.sınıf KRW, H, Bav) - Ümit için matem (3.sınıf, KRW, H, Bav) - Matem (3-4.sınıf, BW) - Dün ve Bugün Matem (2.sınıf, 12. 2001 B) - Kutsal Hüseyin'in adil direnişini hatırlama (4. sınıf, 12. 2001 B) - 12 İmam -Aleviliğın Başlangıcı (3.sınıf, KRW, H, Bav) - 12 İmam (4. sınıf, 12. 2001 B; 3-4.sınıf, BW) 		<ul style="list-style-type: none"> - 12 Hizmet - ritüel ve görevler (4.sınıf KRW, H, Bav) - Lokma - Adak yemeği (3-4.sınıf, BW; 3.sınıf KRW, H, Bav) - Birlikte yemek ve içmek (2.sınıf, 12. 2001 B) - Dede kimdir? (1.sınıf, 12. 2001 B) 	AHLAK	<ul style="list-style-type: none"> - Saygı (3-4.sınıf, BW; 4.sınıf KRW, H, Bav) - Kavga ve Uzlaşırma (4.sınıf KRW, H, Bav; 3-4.sınıf, BW) - Sevgi, Sabır (1.sınıf, 12. 2001 B) - Biz adil olmak istiyoruz (2.sınıf, 12. 2001 B) - Teşekkür ve takdir (2.sınıf, 12. 2001 B) - Sımfta ve ailede rızalığı hedefliyoruz (3.sınıf, 12. 2001 B)
	<ul style="list-style-type: none"> - Muharrem: Oruç tutmak ve hatırlamak (3-4.sınıf, BW) - Kendimize hükmetmek için oruç tutuyoruz (3.sınıf, 12. 2001 B) - Muharrem: Oruç ve bilinç günleri (3.sınıf, KRW, H, Bav) 	ORUÇ			
HAK - MUHAM- MED - ALİ	<ul style="list-style-type: none"> - Allah bilgisi Muhammed'e, Ali'ye ve bize ulaştırmıştır (1.sınıf, 12. 2001 B) - Hak-Muhammed-Ali'nin yolu ortak bir yol (1.sınıf KRW, H, Bav) - Allah'ın nuru olarak Muhammed ve Ali (2.sınıf, 12. 2001 B) - Karşılaşırma: Muhammed-Ali (3.sınıf, 12. 2001 B) 	KURBAN	<ul style="list-style-type: none"> - Boyun eğmenin bir işareti olarak kurban (2.sınıf, 12. 2001 B)- Cemaate (Tarikat) giriş için kurban (3.sınıf, 12. 2001 B) 		

alt kategori	üst kategori	alt kategori	üst kategori	alt kategori	üst kategori	alt kategori	üst kategori	alt kategori	üst kategori
BEN VE AİLEM	TOPLUM - CEMAAT	ALİ - NEVRUZ	DİNİ GÜN VE GECELER	KUTLAMA VE RİTÜELLER	Diğer Dinler	BEN VE DiĞERLERİ	BEN VE DiĞERLERİ	BİRLİKTE YAŞAMA	BİRLİKTE YAŞAMA
- Birbirimizi tanıyoruz - Diğer branşlarla birlikte proje (1-2.sınıf, BW; 1.sınıf, KRW, H, Bav) - Benim ailem (1-2.sınıf, BW; 1.sınıf, KRW, H, Bav) - Benim ailem ve bizim ailemiz (1.sınıf, 12. 2001 B)	- Ben ve diğer insanlar- komşuluk üzerine (1-2.sınıf, BW; 2.sınıf, KRW, H, Bav) - Konuşularımız (2.sınıf, 12. 2001 B) - Buluşmak ve bir topluluk oluşturmak (3.sınıf, 12. 2001 B)	HACI BEKTAŞ VELİ	- Bayram kutluyoruz, Hacı Bektaş Veli üzerine sevinç (1-2.sınıf, BW)	BİRLİKTE YAŞAMA	- Birlikte yaşıyoruz (4. sınıf, 12. 2001 B)	TOPLUMSAL KURALLAR-TOLERANS-DİYALOG	TOPLUMSAL KURALLAR-TOLERANS-DİYALOG	ORTAKLIKLAR VE FARKLILIKLAR	ORTAKLIKLAR VE FARKLILIKLAR
- Oynamak ve öğrenmek ve öğrenmek ve oynamak (1-2.sınıf, BW; 2.sınıf, KRW, H, Bav) - Kural olmadan oyun olmaz (4.sınıf, KRW, H, Bav; 3-4.sınıf, BW) - Arkadaş ve yol arkadaşlığı (2.sınıf, 12. 2001 B) - Yardım etmek ve yardım edilmek - Yol cemaati (Müşahiplik) (3.sınıf, KRW, H, Bav; 4.sınıf, BW) - Severeğim yardım ederiz (1.sınıf, 12. 2001 B) - Toleransızlık ve hasırlık yerine, tolerans, dikkate alma, diyalog (4. sınıf, 12. 2001 B)	- Aşure - Gelecek için şükür (3-4.sınıf, BW) - Şükürün sembolü Aşure (1.sınıf, 12. 2001 B) - Dini bayramları kutluyoruz: Aşure - Gelecek için şükür (3.sınıf, KRW, H, Bav) - İnsanların niçin ve nasıl kutladıkları: Kurban bayramı, Kerbelâ, Alevi ve Şiilerce anma törenleri, Paskalya ve Yılbaşı (2.sınıf, KRW, H, Bav)	HİDİREL-LEZ	- Biz bayram kutluyoruz: Kurban bayramı ve Hıdırellez (3-4.sınıf, BW)	İBADET MEKÂNLARI	- Çevremizdeki ibadet mekanları (4. sınıf, 12. 2001 B)				

